

ČO NÁS STOJA DEZINFORMÁCIE

**HLAVNÍ AKTÉRI,
STRATEGICKÁ KOMUNIKÁCIA
A EKONOMICKÉ ASPEKTY DEZINFORMÁCIÍ
POČAS PANDÉMIE**

VLADIMÍR TARASOVIČ,
TOMÁŠ KRIŠŠÁK,
MIROSLAVA PISKLOVÁ
A KOL.

Právne výklady a stanoviská obsiahnuté v texte publikácie sú subjektívnym názorom autorov, nemožno ich stotožňovať s názormi Friedrich Ebert Stiftung, zastúpenia v Slovenskej republike. Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani žiadnu jeho časť nemožno reprodukovať alebo použiť bez súhlasu majiteľov práv, teda autorov a Friedrich Ebert Stiftung, zastúpenia v Slovenskej republike.

Vydavateľ: Friedrich Ebert Stiftung, zastúpenie v SR, Bratislava 2023

Rok a miesto vydania: Bratislava 2023

Autori: Vladimír Tarasovič, Tomáš Kriššák, Miroslava Pisklová a kol.

Rozsah publikácie: 36 strán

ISBN: 978-80-8264-008-6

Obsah

Predslov	3
Úvod	4
Executive summary.....	5
Dezinformačné naratívy na Slovensku počas pandémie covidu-19	7
Pandémia covidu-19 v dátach, menách a číslach.....	12
Kto komunikoval o pandémii covidu-19 najúspešnejšie?	19
Vplyv dezinformácií na občanov Slovenska a slovenskú ekonomiku	29
Záver.....	33
Terminológia.....	35

Predslov

Publikácia *Čo nás stoja dezinformácie? Hlavní aktéri, strategická komunikácia a ekonomické aspekty dezinformácií* vznikla v rámci projektu realizovaného Výskumným centrom Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku (RC SFPa). V publikácii boli využité závery výskumov Gerulata Technologies.

Zámerom publikácie je priblížiť odbornej a laickej verejnosti informácie z výskumov zameraných na dosah nielen pandémie covidu-19, ale aj dezinformačných a konšpiračných naratívov na ekonomiku Slovenska v rokoch 2020 až 2022.

Projekt bol realizovaný s podporou Friedrich Ebert Stiftung, zastúpenie na Slovensku.

Úvod

Pandémia covidu-19 zasiahla Slovensko v tej najzraniteľnejšej dobe striedania vlád, ktorej navyše predchádzalo turbulentné obdobie súvisiace s vraždou investigatívneho novinára a jeho priateľky. Pandémia, ktorá začala ovplyvňovať slovenskú spoločnosť od druhého štvrtroku 2020, našla Slovensko nepripravené na taký druh a predovšetkým rozsah ohrozenia. Mobilizáciou celého spektra krízového manažmentu a za pomoci medzinárodných inštitúcií, ktorých je Slovensko členom, sa postupne darilo situáciu dostávať pod kontrolu. Následne sa však ukázalo, že oveľa väčším nebezpečenstvom pre krajinu sú dezinformačné a konšpiračné naratívy, šírené predovšetkým sociálnymi sieťami a zneužívané niektorými politikmi. S odstupom času sa ukázalo, že dezinformačné naratívy mali nielen politický, ale aj ekonomický dosah na spoločnosť. Z uvedeného dôvodu sa autori pokúsili analyzovať súvislosti medzi šírenými dezinformačnými naratívami, strategickou komunikáciou relevantných subjektov a ich vplyvom na ekonomiku Slovenska.

Publikácia je rozdelená do štyroch kapitol. V úvodnej kapitole *Dezinformačné naratívy na Slovensku počas pandémie covidu-19* sa autori venujú definovaniu hlavných elementov spojených s pandemiou a ich využitiu na dezinformačné aktivity s cieľom ovplyvniť spoločnosť (spochybňovanie rozsahu pandémie, odmietanie testovania, karantény a očkovania, nosenia rúšok a pod.).

Druhá kapitola *Pandémia covidu-19 v dátach, menách a číslach* rozširuje prvú kapitolu o konkrétne údaje spôsobené dezinformačnými aktivitami domácich aj zahraničných zdrojov. V danom čase mali nepotvrdené, nepravdivé či manipulatívne informácie výraznú informačnú prevahu a náskok pred zdrojmi objektívnych informácií, čo viedlo napríklad k rámcovaniu témy očkovania cez naratívy, ktoré ešte viac posilnili obavy obyvateľstva z očkovania a zdržanlivosť k nemu.

V tretej kapitole pod názvom *Kto komunikoval o pandémii covidu-19 najúspešnejšie?* autori porovnávali jednotlivé zdroje, ktoré o pandémii informovali. Hoci tradičné médiá počas pandémie komunikovali overené informácie o covide-19, informačnú prevahu a náskok pred nimi mali zdroje nepotvrdených, nepravdivých či manipulatívnych informácií. Táto kapitola je ústrednou kapitolou publikácie, pretože sú v nej sústredené najdôležitejšie informácie týkajúce sa vzájomných vzťahov „pandémia – dezinformácie/strategická komunikácia – dosah na ekonomiku krajiny“.

Záverečná kapitola *Vplyv dezinformácií na občanov Slovenska a slovenskú ekonomiku* sa venuje otázke informovania spoločnosti o pandémii. Ukázalo sa, že do slovenského informačného priestoru sa prinášalo množstvo misinformácií a dezinformácií, ktoré boli najčastejšie využívané aktérmi (hlavne politikmi opozičných strán) na manipulovanie verejnosti a zneužívanie pandémie pre svoj politický profit.

Executive summary

- Pandémia covidu-19 preukázala, že dezinformácie šíriace sa na sociálnych sieťach nielen polarizujú spoločnosť a destabilizujú krajinu, ale spôsobujú aj skutočné straty na životoch, ujmy na zdraví a škody na ekonomike.
- Dezinformačný ekosystém sa však v slovenskom informačnom priestore začal vytvárať omnoho skôr, približne od roku 2014, keď Ruská federácia protiprávne anektovala ukrajinský Krym. Slovensko, ale aj množstvo ďalších krajín, na hybridné hrozby zareagovalo príliš neskoro.
- Z dát vyplýva, že informačný priestor počas pandémie zahlcovali politickí a mediálni dezinformační aktéri, či jednotlivci na sociálnych sieťach, ktorí sledovali svoje záujmy a využili strach a obavy obyvateľov na šírenie dezinformácií.
- V prípade témy očkovania však rovnako intenzívne komunikovali aj tradičné médiá, ktoré zasahovali porovnateľnú skupinu obyvateľstva. Je však možné konštatovať, že dezinformačné kampane domácich aktérov využívali ekonomický úpadok a znižovanie komfortu obyvateľstva na šírenie frustrácie a nedôvery v štát.
- Práve štátne inštitúcie však zohrávali v komunikácii počas pandémie dôležitú úlohu, prostredníctvom nástrojov strategickej komunikácie sa snažili o informovanie obyvateľov Slovenska o aktuálnych opatreniach, stave covidu-19 na Slovensku, ale aj o aktuálnych odporúčaniach, ako ochrániť seba a svojich blízkych.
- Z dát vyplýva, že vybrané štátne inštitúcie komunikovali po kvantitatívnej aj kvalitatívnej stránke počas roku 2020 veľmi intenzívne. Ich aktivita reflektovala na prevalenciu covidu-19 v spoločnosti a na vlny dezinformácií, čo však spôsobovalo absenciu komunikácie v časoch nízkeho výskytu covidu-19 a uvoľňovanie opatrení.
- V roku 2021 však strategická komunikácia všetkých sledovaných ministerstiev utíchla a len v malej miere reflektovala na vlny dezinformácií spojených s covidom-19.
- Prípad úspešnej komunikácie však možno badať v prípade ministerstva zdravotníctva, ktoré sa pred začiatkom očkovania umiestnilo na 7. priečke v rebríčku TOP 10 najúspešnejších zdrojov a po začiatku vakcinácie sa dostalo na 2. miesto. Spoločne s ministerstvom zdravotníctva sa počas pandémie darilo aj rôznym tradičným médiám, akými sú Pravda, RTVS, Denník N a ďalší.
- Najúspešnejšími komunikátormi sa však stali vo veľkej miere práve aktéri, ktorí často šíрили dezinformácie.
- Aj kvôli spomínaným domácim aktérom sa Slovensku nepodarilo zaočkovať dostatočné množstvo obyvateľov, čo malo za následok vyššiu prevalenciu covidu-19 v spoločnosti.
- Pandémia nespôsobovala len ujmy na zdraví, ale aj na ekonomike. V otvorenej ekonomike, akou je Slovensko, je veľmi náročné určiť, aký vplyv mali dezinformácie na ekonomickú situáciu či náklady štátu.
- Na základe odhadov UHP vyplýva, že keby sa Slovensku podarilo dosiahnuť aspoň hranicu 70% zaočkovanej populácie, ako bolo v danom čase definované zo strany WHO, Slovensko mohlo ušetriť počas dezinformačných vln značné spoločenské náklady.

- Ak sa na dáta zameriame v kontexte hospitalizácií, vyššia miera zaočkovania mohla znížiť počet hospitalizácií počas dezinformačných vln až o viac ako 129-tisíc pacientov, pričom náklady na jedného hospitalizovaného sa pohybovali medzi priemerne medzi 2 404 eur a 60 498 eur.
- Manipulácie tiež viedli k formovaniu odporu a potreby sabotovania protipandemických opatrení, čo viedlo k predlžovaniu ekonomicky a spoločensky náročných opatrení, čo sa ešte viac podpísalo na zhoršení spoločenskej situácie.
- Vplyv očkovania na vývoj ekonomiky je veľmi náročné ukázať. Dá sa však konštatovať, že vyššie tempo očkovania by s veľkou pravdepodobnosťou rýchlejšie „otvorilo“ ekonomiku, čo by malo za následok nižší výpadok hrubého domáceho produktu.

1 DEZINFORMAČNÉ NARATÍVY NA SLOVENSKU POČAS PANDÉMIE COVIDU-19

Pandémia covidu-19 významne prispela k posilneniu hrozby dezinformácií, pretože sa s ňou spojilo množstvo dezinformačných naratívov a tie boli zároveň masovo šírené významným počtom aktérov. K rýchlosti šírenia škodlivých naratívov, ich veľkému množstvu, ako aj ich širokej prístupnosti do veľkej miery prispeli sociálne siete. Tie sú problematické práve preto, že sa snažia o zvýšenie angažovanosti svojich používateľov, ktoré sa premieta do finančného benefitu ich prevádzkovateľov. „Falošné správy“ takúto angažovanosť vytvárajú, pričom príspevky s nimi sa počas krízových časov šíria obzvlášť dobre¹, čo sme videli aj v prípade pandémie covidu-19, či neskôr počas vojny na Ukrajine. Dezinformácie majú tiež širší vplyv nielen na spoločnosť a náš každodenný život, ale aj na globálne hospodárstvo, čo je ešte vždy málo diskutovanou a pritom veľmi dôležitou témou.²

Situácia na Slovensku spomínaný trend počas pandémie kopírovala a hrozba bola vážna nielen preto, že sa týkala zdravia a životov obyvateľov, ale aj z toho dôvodu, že Slováci sú celkovo významne (56 %) náchylní³ veriť konšpiračným teóriám a dezinformáciám. Zároveň asi tri štvrtiny slovenských lekárov uviedli, že sa v praxi stretávajú s presahom dezinformácií do medicínskych tém. Stáva sa tak aspoň raz týždenne, pričom prejavy sú rôzne – pacienti nedôverujú až odporujú postupom a liečbe navrhnutým lekárom. V čase prebiehajúcej pandémie pritom išlo väčšinou práve o oblasti očkovania a koronavírusu.⁴

Hrozba dezinformácií na Slovensku priebežne narastala najmä od roku 2014 a ruskej anexie Krymu, pričom pandémie covidu-19 a masívna vlna dezinformácií, ktorá ju

¹ Ľudia sú prirodzene nedokonali v odhaľovaní dezinformácií. V prípade prijímania a preposielania príspevkov venujú ich obsahu málo pozornosti, tiež sú náchylní prijímať a rozširovať skôr negatívne správy a v neposlednom rade sa dezinformáciám darí vtedy, keď ľudia cítia neistotu. Covid-19 presne takto pôsobil – bol neznámy a nekontrolovaný. Zdroj: G. Nyilasy, *Fake news in the age of COVID-19*, The University of Melbourne. Dostupné online: <https://pursuit.unimelb.edu.au/articles/fake-news-in-the-age-of-COVID-19> (prístup: 22.3.2023).

² S. Nasrin, *Impact of Fake News on the Global Economy*, In: IBT. Dostupné online: <https://ibtbd.net/impact-of-fake-news-on-the-global-economy/> (prístup: 22.3.2023).

³ D. Hajdu, K. Klingová, *Voices of Central and Eastern Europe: Perceptions of democracy & governance in 10 EU countries*, In: Globsec, 23.6.2020. Dostupné online: <https://www.globsec.org/sites/default/files/2020-06/Voices-of-Central-and-Eastern-Europe-read-version.pdf> (prístup: 22.3.2023).

⁴ L. Sekelský, et al, *Dezinformácie v slovenskom zdravotníctve z pohľadu lekárov*, In: Ministerstvo zdravotníctva SR, december 2020. Dostupné online: <https://www.health.gov.sk/Zdroje/?Sources/dokumenty/BEET/Dezinfo-v-SK-zdravotnictve-2020.pdf> (prístup: 30.3.2023).

sprevádzala, sa stala významným míľnikom a v rokoch 2020 aj 2021 dominovala dezinformačnej scéne.

V prvom roku pandémie boli dezinformačné naratívy smerované najprv na spochybňovanie samotného ochorenia či potrebu protipandemických opatrení. Neskôr sa zamerali viac na alternatívne riešenia s ohľadom na prevenciu aj liečbu choroby, až záverom roka začala prevládať téma očkovania.⁵ V roku 2021 už bolo pokrytie témy pestrejšie, venujú sa mnohým aspektom súvisiacich s testovaním a očkovaním, očierňovaniu zdravotníkov a vedcov, spochybňovaniu oficiálnych informácií a štátnych inštitúcií s cieľom podkopať dôveru v ne a spôsobiť chaos v spoločnosti.⁶

K vytvoreniu vhodného prostredia na šírenie dezinformácií počas pandémie koronavírusu prispeli aj opakovane meniace sa pokyny, ktoré sa tak dostávali aj do kontradiKCie, či nejasná komunikácia zo strany lídrov či štátu. Ľudia v takom prípade mali zvýšenú tendenciu obracať sa na iný zdroj informácií vrátane sociálnych sietí a dezinformačných médií.⁷ Na Slovensku sa okrem štandardných aktérov ďalej do šírenia dezinformácií o covid-19 aktívne zapájali aj politici, pričom niektorí dosahovali aj nezanedbateľný výtlač. Široké spektrum pokrýval v priebehu pandémie napríklad Marián Kotleba (ĽSNS), ktorého strana dlhodobo šíri rôzne konšpiračné teórie.⁸ Významným trendom sa počas pandémie ukázal byť pokles dôvery Slovákov k inštitúciám, a to najmä v prípade vládnych, no tiež vedeckých inštitúcií a zdravotníctva.⁹

COVID-19, PROTIPANDEMICKÉ OPATRENIA A ANTIVAKCINAČNÁ KAMPAŇ NA SLOVENSKU

Už samotný pôvod nového koronavírusu vzbudil imagináciu dezinformátorov a aj na Slovensku šíril naratív o tom, že vírus nevznikol prirodzene, ale bol vytvorený v laboratóriu. Tento naratív sa potom líšil v jeho detailoch, napríklad že vírus unikol omylom alebo bol, naopak, medzi ľudí vypustený úmyselne; či kto je vinníkom (Čína, USA a i.). Na jeseň 2020 tomuto naratívu verilo viac ako 30 % Slovákov¹⁰ a tiež sa ukázalo prepojenie náchylnosti na podobné konšpirácie na voličov politického extrému.¹¹ Svetová vedecká komunita sa

⁵ Polícia sa v roku 2020 venovala aj vyvracaniu hoaxov, In: TASR, 4.1.2021. Dostupné online: <https://www.teraz.sk/slovensko/policia-sa-v-roku-2020-venovala-aj-vyvr/518171-clanok.html> (prístup: 22.3.2023).

⁶ Správa Policajného zboru o dezinformáciách na Slovensku v roku 2021, In: Ministerstvo vnútra SR, 10.1.2022. Dostupné online: <https://www.minv.sk/?tlacove-spravy&sprava=policia-spristupnila-suhrnnu-spravu-o-dezinformaciach-na-slovensku-v-roku-2021> (prístup: 22.3.2023).

⁷ Nyilasy, G., op.cit.

⁸ V. Šnidl, Vpichnú do vás čip, straší Kotleba. Keď konečne príde vakcína, časť Slovákov jej nemusí veriť, In: Denník N, 24.4.2020. Dostupné online: <https://dennikn.sk/1868513/vpichnu-do-vas-cip-strasi-kotleba-keď-konecne-pride-vakcina-cast-slovakov-jej-nemusi-verit/> (prístup: 23.3.2023).

⁹ Dôvera v inštitúcie v súvislosti s pandemiou. In: Ako sa máte Slovensko? Dostupné online: <https://www.akosamateslovensko.sk/tema/dovera-v-institucie/> (prístup: 23.3.2023).

¹⁰ M. Šimalčík, et al., Slovak public opinion on China in the age of COVID-19 : Caught between values and conspiracies, In: Stredoeurópsky inštitút ázijských štúdií (CEIAS), 28.3.2021. Dostupné online: https://ceias.eu/wp-content/uploads/2020/11/SK-poll-report_FINAL.pdf (prístup: 24.3.2023).

¹¹ Najviac respondentov presvedčených o umelom pôvode vírusu bolo z radov voličov ĽSNS (82,7 %), nasledovali voliči SMER SD (67,7 %) a Sme rodina (62 %).

otázke pôvodu vírusu SARS-CoV-2 naďalej venuje a na základe doterajších poznatkov sa zatiaľ vo väčšine zhoduje na tom, že vírus vznikol prirodzeným prenosom na človeka zo zvierat¹², teda že variant vytvorenia a vypustenia vírusu z laboratória je veľmi nepravdepodobný¹³.

Populárnym naratívom dezinformátorov bola tiež snaha spochybniť existenciu, respektíve relevanciu hrozby v prípade nákazy koronavírusom. Často ho preto porovnávali s bežným chrípkovým ochorením. V realite však MZ SR objasnilo, že covid-19 má medzi slovenskými občanmi násobne väčšiu úmrtnosť než chrípka, a to napriek zavedeným výnimočným opatreniam.¹⁴

Ďalšie dezinformácie sa venovali samotným protipandemickým opatreniam. Populárnymi boli informácie odporujúce noseniu rúšok (rúška nefungujú; rúška sú zdraviu škodlivé a sťažujú dýchanie, pretože sa pod nimi drží oxid uhličitý). Nariadenie nosenia rúšok bolo tiež interpretované ako porušovanie základných ľudských práv a slobôd, pričom protipandemické opatrenia boli celkovo prezentované ako šikana obyvateľstva s cieľom centralizácie moci štátom.¹⁵ Na jeseň 2020 sa proti nim konali viaceré protesty¹⁶, a to napriek zákazu zhromažďovania sa v čase núdzového stavu, keď stovky až tisícky účastníkov týchto zhromaždení práve porušovaním opatrení prispievali k šíreniu vírusu.

Vášnivá diskusia prebiehala na Slovensku aj s ohľadom na vládou plánované plošné testovanie. Slabá informovanosť verejnosti pred jeho prvým kolom pritom nechávala voľný priestor kritikom a dezinformačným aktérom.¹⁷ Aj samotné testy na covid-19 boli na Slovensku terčom dezinformátorov. Šíril sa napríklad tvrdenie, že sa v nich nachádzajú mikročipy, ktoré majú byť počas testovania občanom zavedené (dokonca aj to, že tieto čipy majú viesť k ovládnutiu ľudí cez 5G, a to pod dohľadom NATO)¹⁸, prípadne, že testy obsahujú

Zdroj: *Ako sa máte, Slovensko? Zdravotníctvu veríme, o očkovaní nie sme presvedčení*, In: MNFORCE, Seesame, SÚ SAV a ÚVSK SAV.

Dostupné online: https://sociologia.sav.sk/cms/uploaded/3133_attach_TS_ASMS_April2020_2.pdf (prístup: 24.3.2023).

¹² *Searching for SARS-CoV-2 origins: confidence versus evidence*, In: The Lancet Microbe, 20.3.2023. Dostupné online: [https://www.thelancet.com/journals/lanmic/article/PIIS2666-5247\(23\)00074-5/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lanmic/article/PIIS2666-5247(23)00074-5/fulltext) (prístup 13.6.2023).

¹³ *WHO-convened global study of origins of SARS-CoV-2: China Part*, In: Svetová zdravotnícka organizácia, 30.3.2021. Dostupné online: https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/final-joint-report_origins-studies-6-april-201.pdf?sfvrsn=4f5e5196_1&download=true (prístup 13.6.2023).

¹⁴ *Na chrípku umiera výrazne menej ľudí ročne ako na COVID-19*, In: Ministerstvo zdravotníctva SR, 13.11.2020. Dostupné online: <https://www.facebook.com/MinisterstvoZdravotnictvaSR/posts/729844634550982/> (prístup: 24.3.2023).

¹⁵ K. Drevená, *RúškoGate: Kotleba zase klamal a vysmieval sa z pravidiel*, In: Antipropaganda, 30.9.2020. Dostupné online: <https://antipropaganda.sk/ruskogate-kotleba-zase-klamal-vysmieval-sa-z-pravidiel/> (prístup: 28.3.2023).

¹⁶ L. Osvaldová, *Dlažobné kocky, svetlice a delobuchy: protest proti Matovičovi bol agresívny, polícia použila vodné delo*, In: Denník N, 17.10.2020. Dostupné online: <https://dennikn.sk/2093397/dlazobne-kocky-svetlice-aj-delobuchy-protest-proti-matovicovi-bol-agresivny-policia-musela-pouzit-aj-vodne-delo/> (prístup 28.3.2023).

¹⁷ V. Breiner, *Plošné testovanie – stav (komunikačnej) núdze*, In: Infosecurity, 20.10.2020. Dostupné online: <https://infosecurity.sk/domace/plosne-testovanie-stav-komunikacnej-nudze/> (prístup: 28.3.2023).

¹⁸ R. Barca, *Testovaním na COVID-19 nie sú zavádzané mikročipy a nanoboty*, In: AFP, 26.10.2020. Dostupné online: <https://fakty.afp.com/testovanim-na-COVID-19-nie-su-zavadzane-mikrocipy-nanoboty> (prístup: 29.3.2023).

jedovatú a karcinogénnu látku.¹⁹ Šírla sa tiež správa, že Svetová banka nakupovala testy na covid-19 ešte pred objavením prvých prípadov ochorenia, pričom Slovensko malo byť jednou z krajín, kam boli testy distribuované.²⁰ V podobnom duchu bol neskôr šírený aj naratív založený na upravenej fotografii obalu vakcíny proti covidu-19, ktorý chcel presvedčiť, že tá bola vyvinutá ešte skôr, než boli oficiálne zverejnené prvé prípady nákazy.

Počas pandémie ďalej vzniklo široké spektrum dezinformácií týkajúcich sa očkovania. Už prvé správy o úspešnom vývoji a testovaní vakcíny na koronavírus vyvolali celosvetovo novú vlnu dezinformácií. Slovenskí experti preto už pred príchodom vakcíny upozorňovali, že zo strany štátu bude potrebná proaktívna kampaň, že nebude postačujúce iba reagovať na šíriace sa škodlivé naratívy, a to aj s ohľadom na celkovo dlhšiu klesajúcu tendenciu dôvery v očkovanie v krajine.²¹ Na pozadí antivakcinačnej kampane sa zároveň dezinformačnou scénou šírili rady na alternatívne liečebné metódy, akými boli napríklad užívanie dezinfekčných prostriedkov, alkoholu, rôznych potravín a tiež liečiv (známych sa stal ivermektín).

PREPOJENIE NOVÝCH NARATÍVOV NA DLHODOBÝ TREND A DOSAH DEZINFORMÁCIÍ NA SLOVENSKÚ SPOLOČNOSŤ

Celkovo sa antivakcinačná rétorika na Slovensku previazala s protestným hnutím proti vládnym protipandemickým opatreniam a diskusia o vakcínach rezonovala najmä v čase okolo nákupu ruskej vakcíny Sputnik V. Proruská kampaň obklopujúca túto vakcínu cieľila aj na diskreditáciu EMA a EÚ.²² Dezinformácie týkajúce sa koronavírusu boli teda vsadené aj do dlhodobejšieho rámca naratívov, ktoré cieľia proti podpore slovenského členstva v EÚ, často známeho vďaka zaužívanému slovnému spojeniu o „diktáte Bruselu“.

Proruské a anti-EÚ nastavenie dezinformačných aktérov na Slovensku bolo viditeľné vo viacerých prípadoch. Bola tu očividne prítomná snaha o kritiku EÚ (údajná absentujúca alebo nedostatočná pomoc členským štátom so zvládaním pandémie; kritika Angely Merkelovej za konfiškáciu, no reálne iba dočasné zadržanie, dodávky rúšok na Slovensko; opomínanie pozitív ako solidarita a vzájomná pomoc členských štátov), aj o vyzdvihovanie pomoci Ruska či Číny, často neopodstatnenej. Samostatnou epizódou bola ešte dezinformácia o vyhlásení stanného práva v Bratislave a jej obklúčení vojakmi.²³

¹⁹ TASR a AFP upozorňujú na hoax, In: TASR, 30.4.2021. Dostupné online: <https://www.teraz.sk/slovensko/asr-a-afp-upozornuju-na-hoax/545653-clanok.html> (prístup: 29.3.2023).

²⁰ Krajiny nenakupovali test na COVID-19 v roku 2018, In: TASR, 9.10.2020. Dostupné online: <https://www.teraz.sk/slovensko/pandemia-nie-je-podvod/499058-clanok.html> (prístup: 29.3.2023).

²¹ N. Nemečková, Vakcína proti koronavírusu je na dohľad a s ňou aj nové kolo konšpirácií, In: Infosecurity, 13.11.2020. Dostupné na: <https://infosecurity.sk/zahranicne/vakcina-proti-koronavirusu-je-na-dohlad/> (prístup: 29.3.2023).

²² M. Ružičková, et al., Slovakia: Annual Report on Disinformation 2021, In: Infosecurity, 27.2.2022. Dostupné online: <https://infosecurity.sk/domace/slovakia-annual-report-on-disinformation-2021/> (prístup: 29.3.2023).

²³ D. Štepanovič, Infodémia: Dezinformácie a COVID-19, In: Analytický útvar Ministerstva obrany SR, apríl 2020. Dostupné online: https://www.mosr.sk/data/files/4005_2020-k-01-infodemia-new.pdf (prístup: 29.3.2023).

Dezinformácie týkajúce sa vakcín proti covidu celkom úspešne šíрили strach medzi obyvateľmi SR. V decembri 2020 sa až 76 % Slovákov²⁴ obávalo vedľajších účinkov, čo figurovalo ako najvýznamnejší dôvod, prečo sa nedať zaočkovať.

Okrem šírenia pochyb o potrebe či vedľajších účinkoch očkovania proti covidu-19 vplývajúcich aj na stav zaočkovanosti obyvateľstva²⁵ dezinformácie šírené na Slovensku vyvolávali tiež agresivitu. Objavili sa opakované verbálne či fyzické útoky odporcov protipandemických opatrení alebo očkovania smerom na zdravotníkov, očkovačie tímy, hygienikov či policajtov.²⁶ Od prvotnej solidarity medzi občanmi a vďaka preukazovanej zdravotníkom za ich službu, napríklad počas pravidelného večerného tleskania z okien bytov a domov, tak časť slovenskej spoločnosti aj pod vplyvom dezinformácií očividne prešla počas pandémie istým vývojom.

²⁴ *Aktuálne spoločenské a politické témy*, In: Median, 11.12.2020. Dostupné online: https://www.median.sk/pdf/OSTATNE/4520584_RTVS_Aktualnetemy_v27.pdf (prístup: 30.3.2023).

²⁵ K prvému štvrtroku 2023 je podľa údajov NCZI na Slovensku zaočkovaných menej ako 2,84 mil. obyvateľov, čo odpovedá len mierne viac ako 50 % obyvateľstva.

Zdroj: *COVID-19 Vakcinácia – zaočkované osoby aspoň 1 dávkou*, In: Ministerstvo zdravotníctva SR, n.d. Dostupné online: <https://COVID-19.nczisk.sk/sk> (prístup: 30.3.2023).

²⁶ Správa Policajného zboru o dezinformáciách na Slovensku v roku 2021, c. d.

2 PANDÉMIA COVIDU-19 V DÁTACH, MENÁCH A ČÍSLACH

Pandémiu covidu-19 možno označiť za prvú pandémiu modernej doby, ktorá zastihla medzinárodné spoločenstvo nepripravené, a to aj napriek dlhodobým upozorneniam vedcov.²⁷ Spoločne s navyšovaním kvalitatívnej a kvantitatívnej úrovne zdravotných systémov sa však postupne vyvíjali aj schopnosti vlád manažovať pandémiu.

Vzhľadom na chýbajúcu vakcínu alebo účinnú liečbu proti ochoreniu covid-19 sa mnoho krajín uchýlilo k rozsiahlym opatreniam, ktoré neboli farmakologické, aby spomalili šírenie vírusu. Opatrenia zahrnujúce karantény zhoršili prerušenia dodávok a globálneho obchodu a pridali dramatický ekonomický rozmer k zdravotnej kríze. Zdravotné aj ekonomické účinky ochorenia a jeho kontrolných opatrení majú významné dôsledky pre ľudský kapitál – vedomosti, zručnosti a zdravie.

Po vývine vakcíny v roku 2020 bol manažment pandémie doplnený aj o úlohu efektívne a rýchlo zaočkovať aspoň 70 % obyvateľstva, potrebných na dosiahnutie kolektívnej imunity.²⁸ Slovenské inštitúcie, nie vždy vlastnou vinou, však neboli schopné presvedčiť dostatočné množstvo obyvateľov Slovenska dať sa zaočkovať. Dáta ukazujú, že v júli 2021 bolo zaočkovaných 37,38 % obyvateľov a v januári 2022 len 45,81 %. Najrýchlejšie tempo očkovania zažívala Slovenská republika paradoxne práve v čase, keď bolo vakcín a striekačiek nedostatok, ale záujem o očkovanie bol vysoký. Pozitívny trend však ďalej pokračoval po dodaní ďalších vakcín a posilnení kapacít až do júla 2021, keď sa očkovanie spomalilo na úrovni 40 % a de facto sa zastavilo pod 50 %.²⁹ Keďže nebola zaočkovaná dostatočná časť

²⁷ *First lessons from government evaluations of COVID-19 responses: A synthesis*, In: OECD.org. Dostupné online: <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/first-lessons-from-government-evaluations-of-COVID-19-responses-a-synthesis-483507d6/>.

²⁸ *Percentages of Vaccination Coverage Required to Establish Herd Immunity against SARS-CoV-2*, In: National Library in Medicine. Dostupné online: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9144560/>.

²⁹ *COVID 19 Data Explorer*, In: Our World in Data. Dostupné online: https://ourworldindata.org/explorers/coronavirus-data-explorer?tab=table&zoomToSelection=true&time=2021-06-30.2022-02.03&facet=none&pickerSort=desc&pickerMetric=total_vaccinations&Metric=People+vaccinated&Interval=Cumulative&Relative+to+Population=true&Color+by+test+positivity=false&country=FRA~DEU~ITA~European+Union~ESP~POL~NLD~BEL~HUN~PRT~ROU~GRC~SWE~CZE~AUT~DNK~FIN~IRL~SVK~HRV~LTU~SVN~BGR~EST~LVA~LUX~MLT~CYP.

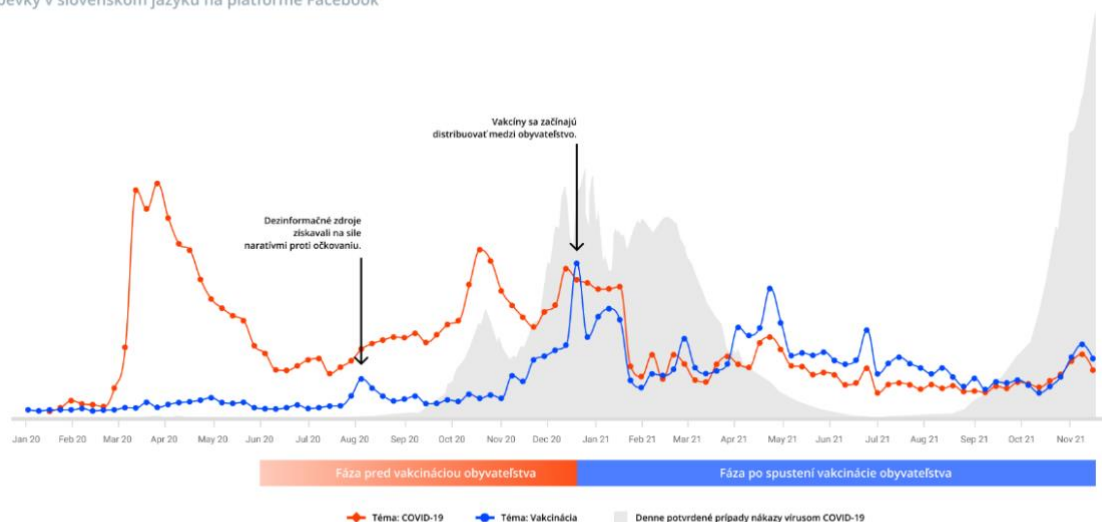
obyvateľstva, Slovensko ani v súčasnosti nemá vytvorenú kolektívnu imunitu a úroveň zaočkovanosti je podobná ako v krajinách Lesotho, Angola alebo Stredoafrická republika. Česku, ktoré bolo v porovnateľnej situácii ako Slovensko, sa darilo lepšie a úroveň zaočkovania dosiahla 60 % obyvateľstva.³⁰ Na Slovensku sa však v porovnaní s Českom darilo vytvárať rôznym cudzím aktérom dezinformačný ekosystém omnoho lepšie. Digitálny informačný priestor na Slovensku sa začal zaplňovať obsahmi na tému pandémie vírusu covid-19 začiatkom marca 2020, keď sa na Slovensku potvrdili prvé prípady nákazy človeka týmto vírusom. Správy o vývoji pandémie a s tým spojené kritické situácie v Číne a iných krajinách, kde sa vírus na začiatku roku 2020 rozšíril, sa v slovenskom informačnom priestore objavovali v malom počte a pútali malú pozornosť, čo sa prejavilo na nízkom množstve interakcií verejnosti s daným obsahom.

Doslova raketový nástup záujmu o túto tému nastal až v marci 2020, čo znovu odzrkadľovalo hlavne objektívne skutočnosti, keď boli nariadené prvé striktné opatrenia zamerané na spomalenie šírenia tohto vírusu a na ochranu zdravia a životov obyvateľstva. Záujem o témy spojené s pandemiou eventuálne upadal a už v lete 2020 sa táto téma dostala na približne 1/5 pôvodnej prevencie obsahu. Aj tu môžeme badať koreláciu s objektívnou realitou, pretože prísne opatrenia a ich včasné nasadenie spojené so spočiatku vysokou mierou solidarity a disciplínou verejnosti viedli k tomu, že Slovensko bolo až do jesene 2020 jednou z krajín s vôbec najnižším počtom nakazených osôb na svete.

Prevalencia témy: COVID-19 vs. očkovanie

Príspevky v slovenskom jazyku na platforme Facebook

Týždenné údaje od 1. januára 2020 do 23. novembra 2021

Zdroje: Údaje o prevalencii tém - Gerulata Technologies. Údaje o výskyte COVID-19 - Our World In Data.

gerulata

³⁰ Covid Vaccinations Tracker, In: The New York Times. Dostupné online: <https://www.nytimes.com/interactive/2021/world/covid-vaccinations-tracker.html>.

Nárast záujmu o tému pandémie rástol v druhej polovici leta, predovšetkým v auguste, keď sa okrem samotnej pandémie začala v informačnom priestore úspešnejšie ukotvovať téma očkovania. Z analyzovaných informácií však vyplýva, že očkovanie ako tému prinášali a rámcovali nemedicínske entity, teda najmä politici, dezinformačné médiá, či používatelia sociálnych sietí s množstvom sledovateľov ale len minimom zdravotníckych vedomostí. Títo aktéri tému často zneužívali na nepodložené šírenie obáv, strachu a rôznych nepravdivých konšpiračných teórií, ktoré v nebyvalej miere posilnili nedôveru obyvateľstva k očkovaniu.

Práve tento faktor sa ukázal byť kľúčový v eventuálnej úspešnosti štátu zaočkovať kritické množstvo populácie proti vírusu covidu-19. V porovnaní s Portugalskom, kde zaočkovanosť obyvateľstva dosiahla 95,92 % a štát sa výrazne od začiatku angažoval v osvetovej kampani, ktorá jasne vysvetľovala, že práve vysoká miera zaočkovanosti bude viesť nielen k zabezpečeniu zdravia a životov obyvateľstva, ale aj návratu do normálu bez protipandemických opatrení, tak na Slovensku štát s týmito aktivitami výrazne zaostával a informačné vákuum o pandémii a očkovaní po mesiaci rámcovali mnohí aktéri, ktorí pri komunikácii tejto témy rôzne využívali strach a obavy generujúce nepravdy a manipulácie. V konečnom výsledku sa aj toto podpísalo na markantnom rozdieli v zaočkovanosti dvoch porovnávaných krajín, kde na Slovensku prijalo očkovanie približne len 51 % populácie.

Rozdiely v úmrtnosti a dynamike šírenia vírusu covid-19 boli najviac viditeľné v roku 2021, keď sa začalo očkovanie verejnosti v mnohých krajinách vrátane Slovenska a Portugalska. Kým v Portugalsku bola majorita úmrtí na vírus spôsobených v druhej vlne (jeseň a zima 2020), keď nebolo očkovanie k dispozícii, ergo spoločnosť nemala možnosť bezpečne budovať svoju kolektívnu imunitu, tak v tretej vlne bola dynamika šírenia a úmrtí výrazne nižšia. Na Slovensku s nízkou mierou zaočkovanosti však tretia vlna mala výrazne fatálnejšie následky, v dôsledku čoho skonali desiatky tisíc občanov a tisíce ďalších prežili ťažký priebeh ochorenia, ktorý výrazne poškodil ich zdravie v dlhodobom horizonte.

Z dát v uvedenom grafe môžeme konštatovať, že počas prvej výraznej vlny nárastu počtu nakazených na Slovensku bola prítomná korelácia, keď väčší počet nových prípadov nakazených vírusom covid-19 viedol k vyššej prevalencii obsahov týkajúcich sa pandémie, ale aj očkovania. Zároveň šlo o to isté obdobie, keď Slovenská republika zaznamenala najvyšší prepád HDP, až o 3,4 %.³¹ Niektorí aktéri využívali práve zníženie blahobytu obyvateľstva na šírenie dezinformácií o covide-19, ktoré následne viedli k nedodržiavaniu opatrení. Záujem o obsah týkajúci sa pandémie však postupne opadával a počas tretej najvýraznejšej vlny, ktorou si Slovensko prešlo, sa táto korelácia nezopakovala. Dá sa konštatovať, že verejnosť tak na Slovensku, ako aj v iných krajinách bola informáciami o prebiehajúcej pandémii unavená a nastal podobný efekt spoločenskej apatie, aký bolo možné sledovať aj pri iných dlhotrvajúcich krízach či konfliktoch (ako je napr. aktuálna únava z konfliktu v prípade ruskej agresie proti Ukrajine).

Dáta nám tiež ukazujú pravdepodobnú príčinu, prečo je Slovensko v zaočkovanosti výrazne polarizovanou krajinou. V sledovanom období sme vyhodnotili dve množiny

³¹ Štatistický úrad SR

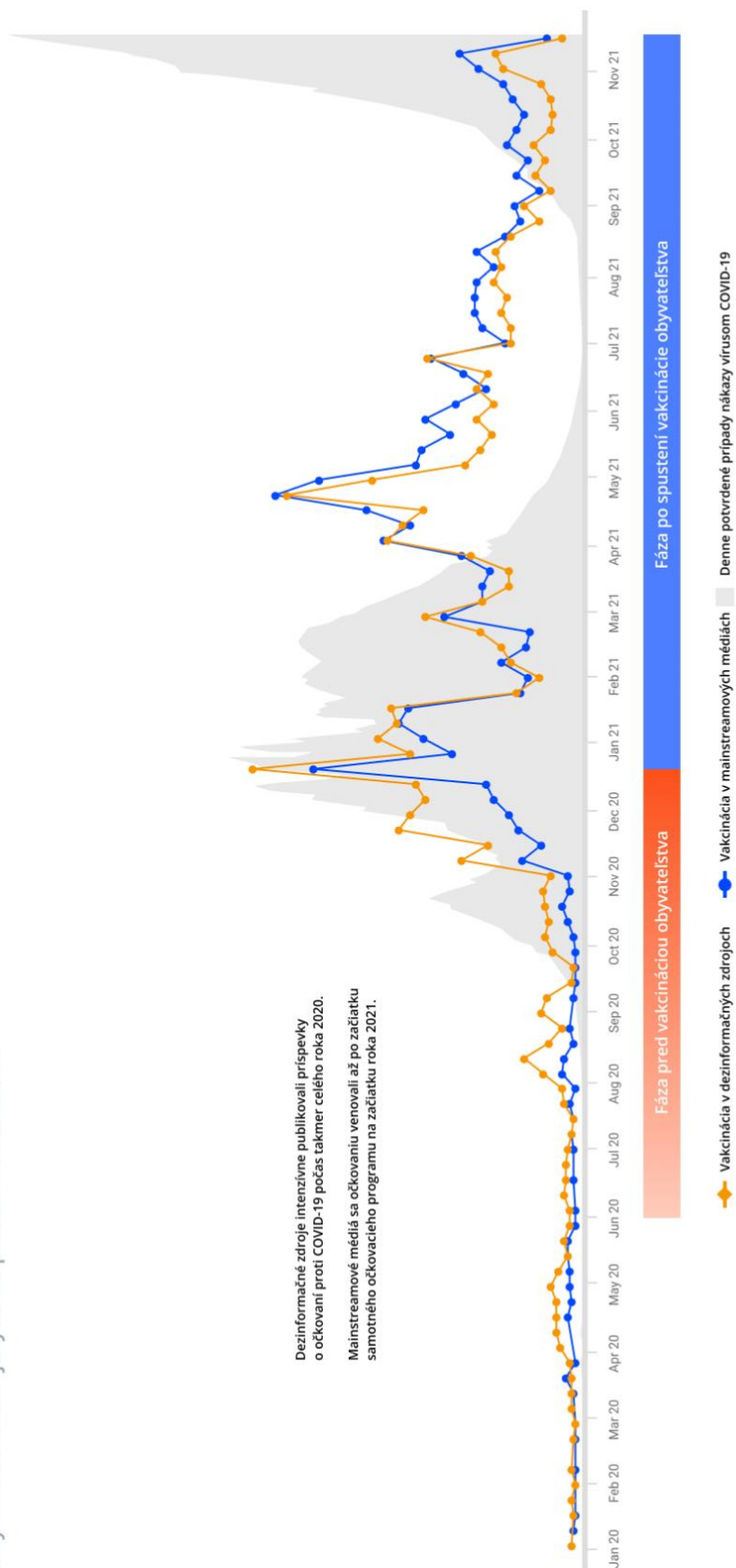
informačných zdrojov a ich výtlak v informačnom priestore počas pandémie o téme očkovania. Kým jedna skupina aktérov predstavuje tradičné médiá, kde transparentne pracujú tímy profesionálnych novinárov v redakciách s profesionálnymi a etickými žurnalistickými postupmi, tak druhú skupinu predstavuje výrazne početnejšia množina informačných zdrojov, ktoré napodobňujú znalosti médií, ale vzhľadom na ich netransparentné fungovanie, anonymitu či fabulovanie a iné porušovanie zásad a pravidiel profesionálnej a etickej žurnalistiky spadajú do kategórie tzv. dezinformačného ekosystému. V sledovanom období je evidentné, že obe množiny mali obdobné zastúpenie v informačnom priestore a počet príspevkov bol u oboch skupín aktérov po celé sledované obdobie identický.

Znamená to, že obe skupiny mali dostatok obsahu, ktorý vytváral realitu (jednu objektívnu a druhú manipulatívnu) pre potenciálne rovnaké veľké skupiny obyvateľstva. Mediálna realita je jedným z hlavných zdrojov tvorby rozhodnutí populácie. Preto je zaujímavé sledovať, že rovnaké rozporečnosti postojov k odmietaniu a prijímaniu vakcín, aké bolo evidentné v spoločnosti, koreluje s tým, ako sa vyvíjala prevalencia obsahu o očkovaní počas pandémie. Za zmienku tiež stojí skutočnosť, že aj z už uvedeného grafu vidíme, že práve zdroje nepotvrdených, nepravdivých či manipulatívnych informácií mali informačnú prevahu a náskok pred zdrojmi objektívnych informácií, čo viedlo k rámcovaniu témy očkovania cez naratívy, ktoré ešte viac posilnili obavy obyvateľstva z očkovania a zdržanlivosť k nemu.

Prevalencia témy očkovania: mainstream vs. dezinformačné zdroje

Príspevky v slovenskom jazyku na platforme Facebook

Dáta z obdobia 1.1. 2020 11.23. 2021

Zdroje: Údaje o prevalencii tém - Gerulata Technologies. Údaje o výskyte COVID-19 - Our World In Data.

gerulata

KOMUNIKAČNÍ AKTÉRI POČAS PANDÉMIE COVIDU-19

Covid-19 ešte pred vakcináciou tvrdo zasiahol svetovú ekonomiku. Podľa OECD do konca roku 2021 mohlo na následky pandémie umrieť až 18 miliónov ľudí, podľa dát nadmerného úmrtia. Súčasne sa v mnohých krajinách znížila očakávaná dĺžka dožitia a hrubý domáci produkt (HDP) poklesol o 4,7 % v roku 2020 v krajinách OECD.

Vývoj vakcíny však priniesol nový cieľ pre tradičné médiá a aj štátne inštitúcie: zaočkovať čo najväčšiu časť obyvateľstva v čo najkratšom čase a tým ochrániť zdravie a ekonomiku Slovenska. Podľa IFP je v krajinách s väčšou zaočkovanosťou ľudí nad 60 rokov sentiment v službách priaznivejší. V menej zaočkovaných krajinách sa kapacity nemocníc naplňujú rýchlejšie, čo vedie k sprísňovaniu opatrení, ktoré postihuje najmä sektor služieb. Vzťah medzi sentimentom a očkovaním je pritom v tvare hokejky: sentiment sa lepší až pri vyšších úrovniach vakcinácie.

Tradičné médiá počas pandémie komunikovali overené informácie o covid-19, ale dezinformačné médiá boli takmer počas celého sledovaného obdobia aktívnejšie. Počas pandémie však neboli aktívne len médiá, ale aj jednotlivci, zväčša politici, ktorí na sociálnych sieťach zverejňovali manipulatívne a neoverené informácie.

ÚLOHA INŠTITÚCIÍ

V boji proti nim však boli aktívne aj slovenské inštitúcie, ktoré sa prostredníctvom nástrojov strategickej komunikácie snažili o informovanie obyvateľov Slovenska o aktuálnych opatreniach, stave covidu-19 na Slovensku, ale aj o aktuálnych odporúčaniach, ako ochrániť seba a svojich blízkych. Počas pandémie bolo dokázané, že efektívna komunikácia hrala kľúčovú úlohu pri udržiavaní zdravia a bezpečnosti občanov a udržiavaní dôvery v inštitúcie. Strategickú komunikáciu, resp. jej ciele, však môžeme rozdeliť na dve kategórie.

Prvým cieľom strategickej komunikácie počas pandémie bolo, alebo aspoň malo byť, zvyšovanie dôvery vo verejné inštitúcie a tradičné médiá. V nepandemických a nevojnových časoch predstavuje dôvera v inštitúcie pre občanov štátu akýsi bezpečný prístav: verí, že v prípade núdze sa o nich štát postará a taktiež im poskytne spoľahlivé informácie, aby mohli robiť správne rozhodnutia v každodennom živote.³² V pandemických časoch je nastavenie správnej strategickej komunikácie ešte dôležitejšie, keďže sa dôvera v inštitúcie pretavuje

do dodržiavania opatrení. Či už ide o pandémiu alebo o vojnu, inštitúcie dokážu krízy riešiť lepšie, ak im občania dôverujú.³³ Teória však vo väčšine krajín nebola počas pandémie

³² D. McKnight, Harrison, L. Larry, Cummings, and Norman L. Chervany, *Initial trust formation in new organizational relationships*, Academy of Management review 23, no. 3, 1998, pp.473-490.

³³ Fan Yang and Zili Huang, *Health Communication and Trust in Institutions during the COVID-19 Lockdown in China's Urban Communities*, Urban Governance 1, no. 1, 2021, pp.17-22. Dostupné online: <https://doi.org/10.1016/j.ugj.2021.10.001>.

prenesená do reality a väčšina vlád preto strácala počas pandémie dôveru občanov. Výskumy následne potvrdili, že nižšia dôvera v inštitúcie sa následne odzrkadlila na nedodržiavaní vládnych opatrení, a teda zvýšenej prevalencii vírusu v spoločnosti a zvýšenej miere úmrtnosti.³⁴

Druhým cieľom strategickej komunikácie počas pandémie bolo komunikovať vládne opatrenia spôsobom, ktorý zabezpečí ich prijatie a dodržiavanie zo strany občanov. Komunikácia však musí byť jasná a zrozumiteľná, čo sa však počas vyvíjajúcej sa pandémie ťažko dosahuje. Preto je dôležité zvýšiť kvalitu a kvantitu komunikácie, využívať dôveryhodné komunikačné platformy a dôsledne vysvetľovať zmeny v opatreniach. Inštitúcie by taktiež mali zvyšovať kredibilitu zdravotných inštitúcií, vedcov, médií, prispôbiť strategickú komunikáciu rôznorodosti obyvateľstva a čo je pre túto štúdiu najpodstatnejšie, byť nadmerne aktívne v snahe bojovať proti dezinformáciám a misinformáciám.³⁵

Skôr ako sa však dostaneme k aktivite vybraných ministerstiev, je dôležité definovať najúspešnejších aktérov na sociálnych sieťach pred očkovaním proti covidu-19 a po ňom.

³⁴ Erceg, Nikola, Mitja Ružojčić, and Zvonimir Galić. *Misbehaving in the corona crisis: The role of anxiety and unfounded beliefs*, *Current Psychology*, 2020, pp.1-10.

³⁵ *Toward effective government communication strategies in the era of COVID-19*, In: *Humanities and Social Sciences Communications*. Dostupné online: <https://www.nature.com/articles/s41599-020-00701-w>.

3 KTO KOMUNIKOVAL O PANDÉMII COVIDU-19 NAJÚSPEŠNEJŠIE?

Komunikácia má vždy väčší dosah, keď aktéri komunikujú šokujúce informácie vzbudzujúce strach, nenávisť, hnev alebo spochybňujúce kredibilitu uznávaných inštitúcií či osobností. K tomuto faktoru pripočítajme zvýšené nepohodlie a ekonomickú stagnáciu spôsobenú celosvetovou pandémiou a výsledkom je zoznam najúspešnejších komunikátorov uvedených v nasledujúcej grafike. Je však úspechom, že najmä vo fáze po začiatku vakcinácie sa medzi najúspešnejších komunikátorov dostalo nielen Ministerstvo zdravotníctva SR, ale aj dôveryhodné zdroje, akými sú Pravda, RTVS, Denník N či Aktuality.

Porovnanie: Najúspešnejšie zdroje pred a po začiatku vakcinácie

TOP 10 stránok na Facebooku podľa interakcií s príspevkami týkajúcimi sa očkovania.

Dáta za obdobie 1.6. 2020 do 15.12. 2020
vs. dáta od 15.12. 2020 do 23.11. 2021

Fáza pred začiatkom vakcinácie (6 mesiacov)			Fáza po začiatku vakcinácie (12 mesiacov)		
Facebooková stránka	Príspevky mesačne	Interakcie	Facebooková stránka	Príspevky mesačne	Interakcie
 Luboš Blaha	5.6	237k	 Luboš Blaha	21.9	3.33M
 Milan Uhrík • Republika	6.6	149k	 Ministerstvo zdravotníctva SR	63.0	1.14M
 Tomáš Taraba - Predseda ŽIVOT NS	11.0	87k	 Milan Uhrík • Republika	8.5	686k
 Milan Mazúrek • Republika	5.0	72k	 Milan Mazúrek • Republika	4.4	539k
 Informácie bez cenzúry	6.2	47k	 Tomáš Taraba - Predseda ŽIVOT NS	11.2	482k
 Inenoviny.sk	9.6	47k	 Pravda	59.0	469k
 Ministerstvo zdravotníctva SR	10.6	44k	 Správy RTVS	38.5	452k
 Sloboda v očkovaní	42.2	32k	 Denník N	59.3	407k
 PressDenník	2.0	29k	 Informácie bez cenzúry	17.3	358k
 Hrica Luboš	2.2	29k	 Aktuality.sk	54.2	283k

Zdroje: interakcie príspevkov na Facebooku dáta od Gerulata Technologies.

gerulata

TOP INFLUENCERI Z OBDOBIA PRED ZAČIATKOM OČKOVANIA OBYVATEĽSTVA NA SLOVENSKU:

1. Najúspešnejším zdrojom informácií o očkovaní sa však v oboch sledovaných obdobiach stal **Ľuboš Blaha** – poslanec NR SR, ktorý cez svoju stránku najčastejšie zverejšoval polarizujúce obsahy spojené s témami očkovania či protipandemických opatrení. Často šlo o nepravdy alebo manipulatívne hyperboly, napríklad: tvrdenie, že „zajtra v parlamente si dá covid pauzu a už odrazu nebezpečný nebude“ alebo „Namiesto racionálnej kritickej diskusie o výhodách a nevýhodách vakcíny od Pfizeru sa tu odohráva jednostranná propaganda ako za tretej ríše. Už to nadobúda náboženské rozmery – kult Pfizeru. A namiesto kríža ihla. Vakcína vyrieši všetky naše problémy, vakcína je nové božstvo, nebudeš mať inej vakcíny okrem tejto, ktorým by si sa klaňal, amen.“ (Príspevok získal viac ako 16 000 interakcií.) Poslancovu stránku dlhodobo spravovalo niekoľko ďalších osôb, ktoré pravidelne odstraňovali komentáre a reakcie verejnosti pod jeho príspevkami. Dôvodom tejto cenzúry bola snaha vyvolať vo verejnosti dojem, že s poslancom každý súhlasí a verejnosť v týchto dezinformáciách nevidí rozpor s realitou. Takto bolo z jeho stránky odstránených viac než 88 000 komentárov, pričom administrátori autorov vymazaných komentárov blokovali, aby predišli ich návratu do diskusie. Treba však dodať, že Ľuboš Blaha patril dlhodobo k najsilnejším profilom na slovenskom Facebooku a aj preto boli všetky jeho príspevky vysoko trendujúce.

2. **Milan Uhrík – Republika** – europoslanec Uhrík sa dlhodobo venoval rôznym komunikačným aktivitám s cieľom znížiť dôveru verejnosti v očkovanie proti covidu-19 ešte pred jeho samotným začatím na Slovensku a v iných krajinách. V auguste 2020 napríklad tvrdil, že celá „epidémia sa mediálne a politicky nafukuje, že ľudia sú účelovo strašení, len aby držali hubu a krok“. Mesiace cez svoj status na Facebooku posilňoval a formoval nedôveru a skepsu proti vakcínam. Systematicky pracoval so slovníkom, pričom vakcíny prezentoval ako pochybné či neoverené, hoci v čase, keď tieto tvrdenia publikoval, už prebiehali všetky potrebné úkony na ich riadne otestovanie pred ich verejným použitím. V komunikácii s verejnosťou sa tiež dožadoval alternatívnej politiky štátu, keď mal štát namiesto vakcín pre obyvateľstvo zabezpečiť bližšie neurčené vitamínové balíčky: „Stačí, aby si vláda utriasla priority“ ... a aby dobrovoľne povinným očkovaním pochybnými vakcínami radšej poskytla občanom zadarmo štátne vitamínové balíčky. A aby namiesto strašenia „dobrovoľne povinným“ očkovaním pochybnými vakcínami radšej poskytla občanom zadarmo štátne vitamínové balíčky, ktoré podporia našu prirodzenú imunitu. Viaceré výskumy pritom potvrdzujú, že vitamíny proti vírusu covidu-19 neposkytujú ochranu a nevedia ochrániť ľudský organizmus pred ťažkými následkami chorôb, ktoré tento vírus spôsobuje. Šlo tak o život a zdravie ohrozujúce zavádzanie. (Príspevok získal temer 15 000 interakcií.)

3. **Tomáš Taraba – predseda ŽIVOT NS** – poslanec vo svojej komunikácii pracoval s rozšírenou nepravdivou konšpiračnou teóriou, že vakcíny obsahujú bunky potratených detí. Konšpiračná teória s týmto znením k nám prišla z konzervatívnych kruhov v USA, ktoré

zneužívali skutočnosť, že vakcíny Johnson and Johnson boli testované na umelo vypestovaných fetálnych bunkách vytvorených z genetickej informácie buniek odobratých pred niekoľkými deňmi. Tieto kontextuálne zmanipulované informácie vytvárali hlavne u veriacich pohoršenie a emocionálny odpor k očkovaniu. Pán Taraba tiež do hlasovania v NR SR predložil zákon, „aby Slovensko nenakupovalo vakcíny, ktoré sú založené na báze buniek potratených detí“. V skutočnosti sa žiadne vakcíny nezakladajú na bunkách plodov, ale ide o emocionálnu lož s cieľom manipulovať verejnosťou. (Príspevok získal temer 6 000 interakcií.)

4. Milan Mazurek – Republika – z poslancov NRSR prezentoval asi najradikálnejšie konšpiračné teórie a polarizujúcu komunikáciu s cieľom posilňovať emócie hnevu a nedôvery v spoločnosti. Jeho ústredný motív bola snaha presvedčiť verejnosť, že pandémia, opatrenia a očkovanie sú nástroje manipulácie s cieľom pripraviť občanov o ich práva a slobody. S príspevkom, kde vyzýva „POSTAVME SA TYRANII! ZAHODME RÚŠKA A NEDOVOLME POVINNÉ OČKOVANIE!“, získal temer 12 000 interakcií.

5. Informácie bez cenzúry – anonymný zdroj, ktorý po celý čas pandémie kritizoval nariadenie a očkovanie. S videom, ktoré podsúva naratív, že očkovanie je len špinavý biznis, získala táto stránka až 15 000 interakcií. Anonymný admin sprístupnil video s týmto textom: „Ing. Pavol Lupták tvrdí, že sa chystá masová vakcinácia, a Slniečkári (fanatické liberály) budú vakcináciu obhajovať. (Tí, ktorí si vakcínu nedajú, budú konšpirátori a nezodpovední ľudia). Podľa finančného analytika Pavla Luptáka ide len o špinavý biznis, na ktorom sa nabalia niektoré farmaceutické firmy a skupinka politikov.“

6. Inenoviny.sk – anonymný zdroj, ktorý po celý čas pandémie kritizoval nariadenie a očkovanie. Vo videu, ktoré podsúva naratív, že očkovanie je zákerný plán ohrozovať zdravie a životy verejnosti, nechýbali ani nepravdivé konšpiračné teórie, ktorých centrom bol miliardár Bill Gates. Najpopulárnejší príspevok obsahoval tento naratív: „Budete ticho, budete očkovaní aj preočkovaní. Použijeme vakcíny od firiem, ktoré sú doteraz súdené stovkami žalôb za uplácenie lekárov, vedľajšie účinky liekov vedúce k smrti pacientov. Niektoré firmy vyvíjajúce vakcíny na covid používali nelegálne v prípravkoch rakovinotvorný azbest a spôsobili ženám rakovinu.“ Príspevok získal takmer 8 000 interakcií.

7. Ministerstvo zdravotníctva SR – oficiálny facebookový kanál MZ SR informoval verejnosť o očkovaní objektívnymi informáciami založenými na faktoch a vedeckom poznaní. Vzhľadom na to, že tento kanál musel prispôbiť svoju komunikáciu špecifikám sociálnych sietí, bola komunikácia ministerstva často sprevádzaná rôznymi infografikami. Najpopulárnejšie príspevky z tohto obdobia detailne vysvetľovali výhody očkovania, ale aj popis procesu, ktorý umožnil rýchly vývoj vakcín proti covidu-19.

8. Sloboda v očkovaní – anonymná facebooková stránka sa pred obdobím, kým bolo umožnené očkovanie obyvateľstva, venovala šíreniu informácií, ktoré manipulatívne

zvyšovali nedôveru obyvateľstva k vakcínam. Medzi najúspešnejšie naratívy patrili naivné, no vedecky nepravdivé, napríklad: „Dnes už je ‚konšpiračnou teóriou‘ aj tvrdenie, že imunitný systém dokáže robiť to, na čo je určený (napr. poradiť si s vírusom bez očkovania a rúšok).“ Realitou zostáva, že imunita človeka si v prvých fázach pandémie nevedela poradiť s variantmi vírusu covid-19, čo viedlo k vysokej miere úmrtnosti a ťažkého priebehu ochorení spojených s vírusom covid-19. Naopak, očkovanie bolo preukázateľným prostriedkom na zvýšenie šancí na predídenie poškodeniu zdravia či straty života nakazených. (Citovaný príspevok dosiahol 879 interakcií.)

9. PressDenník – anonymná stránka šírla rôzne manipulácie s cieľom vytvoriť a posilniť nedôveru k očkovaniu. Najvirálnejší hoax tvrdil: „Kanadská ministerka zdravotníctva Christine Elliott sa dala očkovať v priamom prenose, aby inšpirovala ľudí dať sa očkovať. Malo to len jednu chybičku, očkovanie bolo bez ihly.“ Tento hoax vyprodukoval temer 15 000 interakcií. Odhalenie hoaxu pritom jasne ukazuje, že ide o podvod a manipuláciu a kanadská ministerka bola skutočne zaočkovaná. Zdroj: <https://www.reuters.com/article/factcheck-outofcontext-vaccinesvideo-idUSL1N2P41LL>)

10. Ľuboš Hrica – ďalší antisystémovo ladený malfluencer, ktorý počas pandémie produkoval mnoho príspevkov, v ktorých kritizoval vakcináciu, čo taktiež prispelo k zvyšovaniu nedôvery k jej prijatiu u jeho sledovateľov. Najúspešnejší naratív sprevádzalo tvrdenie: „Nič proti prevencii, ale človek, ktorý tvrdí, že musíme čakať na vakcínu proti covidu-19, aby svet fungoval ako pred tým, je len obyčajný hlúpy ‚hypochonder‘, ktorý si neuvedomuje, že svojou hlúposťou straší ľudí ignorovaním reality, ktorú má na dosah.“ (Príspevok dosiahol 13 000 interakcií.)

TOP INFLUENCERI Z OBDOBIA PO ZAČIATKU OČKOVANIA OBYVATEĽSTVA NA SLOVENSKU:

1. Ľuboš Blaha – poslanec Blaha pokračoval v produkovani príspevkov kritických k téme očkovania a vakcín. Svoje naratívy formuloval spôsobom, ktorým tému očkovania výrazne politizoval. Tvrdil napríklad, že „očkovanie neznamená menej covidu, ale táto šílená vláda nenávidí vlastných občanov a chce ich šikanovať“. Pracoval tiež s naratívami, kde slabú vôľu verejnosti zaočkovať sa a nedôveru k vakcínam interpretoval ako strach spôsobený tým, že vakcíny proti covidu boli vraj vytvorené príráchlo. Šlo pritom o manipulatívny naratív, ktorý bol vyvrátený samotným Ministerstvom zdravotníctva SR, lebo to vo svojej komunikácii uviedlo, že je „vyvíjaná už od 90. rokov, vedci teda nezačínali od nuly. Kvôli urgentnosti pandémie bol proces schvaľovania vakcín zjednodušený, ale nikdy nie na úkor bezpečnosti. S tým súvisí aj podmienená registrácia vakcín, ktorá však neznamená, že vakcíny sú ‚experimentálne‘. Je to štandardný postup a na Slovensku sa používa ďalších 114 liekov, ktoré sú v podmienenej registrácii. Všetky registrované vakcíny, s ktorými sa u nás očkuje proti covidu, museli prejsť tromi kolami klinického skúšania na desiatkach tisíc dobrovoľníkov

a v reálnej praxi sa nimi zaočkovali už vyše 2 miliardy ľudí na celom svete.“ Tieto skutočnosti však nemali vplyv na to, aby pán Blaha vakcíny ďalej manipulatívne označoval ako experimenty, ktorým nemožno dôverovať. Podobnými príspevkami generoval veľké množstvo interakcií a jeho formulácie tak mali veľký vplyv na formovanie verejnej mienky. Prehlboval tak iracionálne obavy, ktoré verejnosť odvádza od možnosti robiť informované a zodpovedné rozhodnutia, ktorými by občania chránili svoje zdravie a zdravie iných osôb, ako sa to podarilo napríklad v Portugalsku a iných krajinách, kde podobné manipulácie boli včasne konfrontované s faktami.

2. Ministerstvo zdravotníctva SR – ministerstvo sa venovalo hlavne tvorbe vysvetľujúcich príspevkov a strategickej komunikácii založenej na faktoch a vedeckých poznatkoch. Medzi najúspešnejšie príspevky patrili tie, kde ministerstvo reagovalo na najčastejšie dôvody, pre ktoré obyvateľstvo na Slovensku odmietalo očkovanie a fakticky k týmto dôvodom doplnilo vysvetlenia, ktoré verejnosti umožnili urobiť informované rozhodnutie a nechať sa zaočkovať. Ďalšie populárne príspevky vyvracali rôzne dezinformácie, ktoré sa o očkovaní šírili v digitálnom priestore, a taktiež objasňovali porovnanie rizík, ktoré v sebe nesie očkovanie v kontexte pandémie (kým pre komplikácie po očkovaní zomreli 4 osoby, covid do 20. 7. 2021 usmrtil 12 527 osôb). (Najvyšší počet interakcií pod príspevkom z MZV bol 43 280.)

3. Milan Uhrík – Republika – europoslanec Uhrík pokračoval v politizovaní a manipulovaní ohľadom témy očkovania s cieľom zapáčiť sa tej časti verejnosti, ktorá očkovanie po mesiacoch manipulatívnych informácií, ktorých zdrojom bol aj pán Uhrík, odmietala s iracionálnym zápalom a rastúcim hnevom. Protipandemické opatrenia a snahy chrániť obyvateľstvo počas pandémie pomocou očkovania označoval za „nechutné segregáčne a diskriminačné obmedzenia“ a tiež mobilizoval do generálneho štrajku, ktorým chcel povaliť vládu a zastaviť tak „povinné očkovanie“ (pričom na Slovensku – na rozdiel od napríklad susedného Rakúska – nebolo očkovanie proti covidu-19 nikdy povinné). Manipulatívnosť príspevkov pána Uhríka o očkovaní v tomto období rástla a vo svojich príspevkoch verejnosť strašil pred údajne neznámymi dosahmi vakcín na deti, čo je v rámci manipulatívnych techník jedna z najvážnejších foriem manipulácie, keď je verejnosť zámerne manipulovaná strachom o vlastné deti nijako nepodloženými rizikami. Pri týchto manipuláciách nechýbali propagandistické sugescie obrazom plačúcich detí a podobne. (Príspevky s najvyšším dosahom na verejnosť nazbierali viac ako 32 000 interakcií.)

4. Milan Mazurek – Republika – podobne ako jeho stranícky šéf aj Milan Mazurek mobilizoval do generálneho štrajku proti „povinnému očkovaniu“, ktoré sa na Slovensku nikdy nerealizovalo. Vo svojich príspevkoch používal rôzne prehnané hyperboly, napríklad „policačné bioroboty“, čím sa snažil vyvolať zdanie, že Slovensko a jeho obyvateľstvo čelí počas pandémie teroru štátnej moci. Šlo o manipulatívne techniky, ktoré sa v napätom období prejavili nárastom spoločenskej polarizácie, no manipulatívnemu politikovi

zabezpečili vysoký dosah a veľké množstvo interakcií. Milan Mazurek sa vo svojich prejavoch nijako nekrotil a protipandemické opatrenia označil za návrat do doby fašizmu. Jeho komunikácia o pandémii sa počas celého obdobia pandémie vyznačovala cielenou snahou umelo polarizovať a znižovať dôveru spoločnosti vo vakcínu a protipandemické opatrenia. (Jeho najúspešnejšie príspevky agregovali viac ako 63 200 interakcií.)

5. Tomáš Taraba – predseda ŽIVOT NS – poslanec Tomáš Taraba sa vo svojich príspevkoch sústredil na politizovanie témy očkovania. Napríklad sa vyhraňoval voči prezidentke Zuzane Čaputovej a jej verejný apel, aby sa ľudia počas smrteľnej pandémie zaočkovali, označil za jej komerčné pôsobenie, čo bola manipulácia, keďže prezidentka svoj apel na verejnosť v kritickom období pandémie vykonala ako akt zodpovednosti, a nie čin smerujúci k jej osobnému obohateniu, ktorým by bolo účinkovanie v komerčnej reklame. Paradoxom je aj skutočnosť, že práve poslanec Taraba, ktorý sa v prípade prezidentky vybral cestou manipulovania o údajnom komerčnom konaní prezidentky, venoval veľa energie do sporov so súkromnou spoločnosťou a jej produktmi. Bolo tak v prípade bojkotu cukrovíniek spoločnosti Sedita, ku ktorému vyzýval verejnosť potom, čo CEO Sedity Pavel Jakubec v rozhovore pre Denník N povedal: „U nás sa síce mnohí nezaočkovaní sťažujú, že sú diskriminovaní, ale jednoducho platí to, že kto je zaočkovaný, nech si slobodne ide, kam chce, no kto nie je, nech sedí doma.“ Hoci Taraba kritizoval prezidentku za reklamu, ktorá reklamou nebola, jeho antireklama, kde verejnosť vyzýval, aby prestali kupovať dané výrobky, bola podľa neho v poriadku. Poslanec Taraba sa vo svojich príspevkoch venoval rôznym snahám vyvolať vo verejnosti celú škálu negatívneho vnímania vakcín a protipandemických opatrení. Nechýbalo strašenie očkovaním mládeže a prirovnania, keď si poslanec Taraba vytvoril metaforu naznačujúcu, že protipandemické opatrenia z obdobia pandémie sú rovnaký podvod ako prísľub „práca oslobodzuje“, ktorý zdobil bránu koncentračného tábora, kde našli smrť milióny nevinných ľudí. (Jeho najúspešnejší príspevok bol o jeho bojkote výrobkov Sedita, konkrétne keksíku Mäta, ktoré si vraj podľa jeho slov už nikdy nekúpi – príspevok mal 11 500 interakcií.)

6. Pravda – najviac interakcií na stránke Pravdy mali články, ktoré reprodukovali rôzne spolitizované spory okolo očkovacej politiky vo svete a na Slovensku. Príklady: „Republikánsky guvernér štátu Texas Greg Abbott sa vzoprel snahe prezidenta Joea Bidena zaviesť povinné očkovanie, ktoré nazval ‚šikanovaním‘. Zakázal každému, aj súkromným firmám, aby v Texase žiadali od ľudí povinné očkovanie.“ (8 719 interakcií) Protestujúci uviedli, že vyhlásili generálny štrajk, bojujú proti obmedzovaniu práv a proti genocíde národa. Kritizujú prezidentku Zuzanu Čaputovú, členov vlády i parlamentu. Negatívne sa vyjadrujú na adresu médií a novinárov. Demonštrujú proti pandemickým opatreniam, odmietajú očkovanie proti covidu i testovanie na ochorenie. Pandémiu označili za podvod. (7 994 interakcií)

7. Správy RTVS – verejnoprávna televízia na svojom facebookovom konte (FB) najúspešnejšie komunikovala o štarte informačnej kampane Ministerstva zdravotníctva SR:

„Ministerstvo zdravotníctva spustilo ďalšiu fázu kampane na podporu očkovania. Na webe www.slovenskoproticovidu.sk prináša komplexné odpovede na viac než 40 otázok o očkovaní, vakcínach, ich benefitoch, ale aj možných nežiaducich účinkoch.“ (6 314 interakcií) Populárne príspevky na FB RTVS predstavovali aj správy o rizikách očkovania, pre ktoré sa v niektorých krajinách na krátko sťahovali rôzne šarže vakcín. Príspevky však boli na stránke RTVS uverejňované len v strohých formátoch, neobsahovali detailné alebo kontextuálne informácie a tak namiesto informovania verejnosti dochádzalo skôr len k prehlbovaniu rôznych pocitov založených na vyhrotenej a zavádzajúcej komunikácii iných úspešnejších komunikátorov v informačnom priestore.

8. Denník N - Denník N na svojom facebookovom konte prinášal faktické informácie o vakcínach, očkovaní a pandémii počas celého sledovaného obdobia. Nechýbali ani správy, ktoré posilňovali povedomie o vzájomnej solidarite, ktorú si národy počas tohto obdobia vzájomne prejavovali. Nechýbali ani články, ktoré prinášali pozitívne informácie o tom, že aj so Slovenskom a jeho obyvateľstvom sú iné krajiny solidárne a svet si v kríze vzájomne pomáha. Príklad: „Krásna správa pred sviatkami. Krajiny EÚ sa solidárne vzdali časti vakcín, aby Slovensko dostalo väčšie dodávky.“ (3 921 interakcií) Popularitu mali ale aj iné príspevky, kde Denník N informoval napríklad o tom, ako známa tenistka Dominika Cibulková bola prednostne zaočkovaná už v januári, keď sa pre nedostatok vakcín primárne očkovali najviac ohrozené skupiny obyvateľstva, najmä seniori. (3 415 interakcií)

9. Informácie bez cenzúry – anonymný portál pokračoval v publikovaní informácií, ktoré prehlbovali nedôveru a sabotovanie protipandemických opatrení a očkovania obyvateľstva počas pandémie. Príklad: „JUDr. Štefan Harabin si nedá Rúško ani Vakcínu. Podľa neho je to všetko špinavý biznis o peniazoch medzi Hegerovou/Matovičovou vládou a farmaceutickým priemyslom.“ (3 580 interakcií) Portál bol amplifikátorom rôznych nepravdivých a polarizujúcich vyjadrení politikov, najčastejšie citovanou a parafrázovanou osobou bol R. Fico. Príklad: „Robert Fico vakcínam neverí a očkovať sa nedá. Podľa neho je to špinavý biznis medzi farmaceutickým priemyslom a vládami, kde peniaze majú pre nich väčšiu hodnotu ako ľudský život. Za nenávisť v spoločnosti môžu sorošovské mainstream médiá.“ (20 440 interakcií)

10. Aktuality.sk – prinášali počas pandémie obsah o vakcínach a protipandemických opatreniach založený na faktoch a vedeckom poznaní. Médium konalo zodpovedne a priestor dávalo dominantne odborníkom a osobám s kvalitnou reputáciou. Aj preto sa u tohto média nevyskytovali manipulácie či dezinformácie. Príklad: „Veľa ľudí sa oháňa tým, že očkovaní tiež môžu nakaziť druhých. Áno, ale s desaťkrát menšou pravdepodobnosťou než neočkovaní. Na to už máme dáta,“ hovorí infektológ Peter Sabaka.“ (6 136 interakcií) Mnohé príspevky sa však venovali aj dosahom nákupu neregistrovanej ruskej vakcíny Sputnik, ktorou vtedajší premiér Igor Matovič vyvolal v spoločnosti veľké rozbroje. Aktuality vtedy po kritike vakcíny zo strany bezpečnostnej komunity a ministra zahraničných vecí Ivana Korčoka uverejnili článok, kde bolo konštatované, že z vakcíny „Sputnik V sa stáva geopolitická téma, ktorej

nijako neprospievajú záhady, ktoré so sebou prináša, a nepravdy, ktoré šíri ruská strana.“ (1 589 interakcií)

STRATEGICKÁ KOMUNIKÁCIA INŠTITÚCIÍ V DÁTACH

Spoločne s tradičnými médiami a relevantnými zdrojmi informácií komunikovali aktuálne a overené informácie o covid-19 aj relevantné ministerstvá vybrané pre túto štúdiu. Ministerstvo zdravotníctva zo svojej podstaty komunikovalo najaktívnejšie najmä prostredníctvom denných aktualizácií stavu covidu-19 na Slovensku, aktuálnych opatrení, praktických hygienických usmernení či možnostiach cestovania medzi regiónmi a zahraničím a jeho úloha je vysvetlená v prehľade hlavných komunikačných aktérov. Na analýzu však boli vybrané inštitúcie, ktorých hlavnou náplňou nie je zdravotníctvo, ale venujú sa osvetovej činnosti, vyvracaniu dezinformácií a hoaxov, alebo participovali na implementácii protipandemických opatrení. Pre potreby štúdie boli vybrané Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR (MZVaEZ), Ministerstvo vnútra SR (MV) a Ministerstvo obrany SR (MO), ktoré majú k dnešnému dňu spoločne 173 000 sledovateľov.

Analýza komunikácie vybraných ministerstiev na sociálnej sieti Facebook za obdobie marec 2020 – marec 2022

Všetky sledované ministerstvá boli vo svojej komunikácii aktívne ešte pred prepuknutím pandémie na území Slovenska. Z kvantitatívneho pohľadu možno strategickú komunikáciu sledovaných ministerstiev rozdeliť na dve časové periód. Od začiatku pandémie až do začiatku roku 2021 komunikovali ministerstvá v súlade s rastom dezinformačných naratívov v informačnom priestore (graf o prevalencii témy covid vs očkovanie). Intenzita

strategickej komunikácie sa taktiež zvyšovala počas zvýšenej prevalence covidu-19 v spoločnosti a čiastočne aj počas vyššej prevalence dezinformačných príspevkov o vakcinácii na sociálnej sieti Facebook. Komunikácia však často absentovala v obdobiach, keď bola prevalencia covidu-19 v spoločnosti nižšia, napríklad počas letných mesiacov. O to ťažšie potom obyvatelia Slovenska vnímali opätovné zavedenie pandemických obmedzení. Ministerstvo zahraničných vecí bolo aktívne najmä na začiatku pandémie, keď komunikovalo priebeh repatriácií, obmedzení mobility. Následne svoju činnosť obmedzilo najmä na stav pandemickej situácie v zahraničí a opatrenia spojené s cestovaním. V roku 2021 však strategická komunikácia všetkých sledovaných ministerstiev utíchla a len v malej miere reflektovala na vlny dezinformácií spojených s covidom-19. Najaktívnejším ministerstvom sa stalo Ministerstvo vnútra SR, ktoré prevzalo štafetu po veľmi aktívnom ministerstve obrany. Treba dodať, že Ministerstvo vnútra SR na svoju strategickú komunikáciu používalo aj webovú stránku Hoaxy a podvody – Polícia SR, ktorá má markantný dosah.

Príspevky všetkých ministerstiev komunikovali jasné a zrozumiteľné správy a čo je pre strategickú komunikáciu podstatné, komunikovali s empatiou a so správou, že sa s krízou vysporiadavame spoločne.³⁶ Ministerstvo obrany viedlo počas pandémie covidu-19 aj projekt *Vojaci očami detí*, ktorí znázorňoval snahu vojakov pomôcť pri zvládaní pandémie.³⁷ Podobné príspevky navodzujúce pocit solidarity šírilo aj Ministerstvo vnútra SR a Ministerstvo zahraničných SR vecí poukazovalo na prípady, keď Slovenskej republike poskytl iné krajiny zdravotnícky materiál či personál a keď, naopak, pomáhali Slováci v zahraničí. Preukazovanie solidarity však môže byť dvojsečná zbraň. Inštitúciám sa nepodarilo vysporiadať s obyvateľmi, ktorí odmietali dodržiavať opatrenia. Keďže komunikácia nebola dostatočne sústredená aj na spomenutú skupinu ľudí, pocit solidarity predstavený v dodržiavaní opatrení a neskôr očkovaní mal za následok marginalizáciu ľudí, ktorí opatrenia nedodržiavali a ich následné vytváranie komunit najmä na sociálnych sieťach.³⁸

K dôvere v očkovanie a dodržiavanie opatrení taktiež nepomáhali časté zmeny opatrení a nejasné obmedzenia fungovania prevádzok, pri ktorých podnikatelia nerozumeli, prečo je práve ich odvetvie obmedzované a iné nie.³⁹ Vládna kríza priniesla ďalšie problémy a to rozličnú komunikáciu opatrení priamo zo strany vlády. Chaos do komunikácie priniesol aj dovoz ruskej vakcíny Sputnik. Vtedajší minister zahraničných vecí od začiatku komunikoval, že Sputnik nie je len vakcínou, ale aj nástrojom hybridnej vojny zo strany Ruskej federácie, čo vtedajší premiér odmietal prijať⁴⁰. Keď vakcínu Sputnik neodporučil ani Štátny ústav na kontrolu liečiv, premiér začal popri diskreditácii tvrdení ministra zahraničných vecí

³⁶ Reynolds, Barbara, and Sandra Crouse Quinn, *Effective communication during an influenza pandemic: the value of using a crisis and emergency risk communication framework*, Health promotion practice 9.4_suppl, 2008, pp.13-17.

³⁷ *Odborná porota vyhodnotila súťaž „VOJACI OČAMI DETÍ“*, In: Ministerstvo Obrany Slovenskej republiky. Dostupné online: <https://www.mosr.sk/47113-sk/odborna-porota-vyhodnotila-sutaz-vojaci-ocami-deti/>.

³⁸ Lupton, Deborah, *The pedagogy of disgust: the ethical, moral and political implications of using disgust in public health campaigns*. In: Critical public health, 25.1. 2015, pp.4-14.

³⁹ *Pomoc je nedostatočná, opatrenia sú zmatečné. Asociácia hotelov a reštaurácií vyzýva vládu na zmenu*, In: TA3. Dostupné online: <https://www.ta3.com/clanok/221320/pomoc-je-nedostatocna-opatrenia-su-zmatocne-asociacia-hotelov-a-restauracii-vyzyva-vladu-na-zmenu>.

⁴⁰ Tamtiež.

diskreditovať aj riaditeľku ústavu. Pritom práve komunikácia kredibility štátnych inštitúcií a útvarov je podľa výskumov kľúčový prvok k efektívnemu zvládaniu pandémie.⁴¹

Spomínané ministerstvá uverejnili na sociálnej sieti Facebook počas dvoch rokov 600 príspevkov. Aj napriek faktu, že strategická komunikácia mala počas pandémie mierne nedostatky, inštitúciám sa darilo efektívne komunikovať aktuálny stav pandémie a protipandemické opatrenia. S výnimkou spomínaných období neaktivity je na základe kvalitatívneho výskumu príspevkov možné konštatovať, že kvalita strategickej komunikácie inštitúcií sa počas sledovaného obdobia zvyšovala a odzrkadľovala teoretické poznatky efektívnej strategickej komunikácie a jej osvedčené postupy v kontexte pandémie.

Úspešnosť strategickej komunikácie by však mohla byť väčšia, keby boli vládne opatrenia konzistentnejšie, neprotirečili si a boli komunikované všetkými vládnymi predstaviteľmi rovnako. Pre efektívnu komunikáciu opatrení je taktiež potrebné, aby spolu inštitúcie spolupracovali, čoho boli dobrým príkladom práve MO SR, MZVaEZ SR a MV SR. Dôveru občanov však mohli oslabovať incidenty, akým bol napríklad spor premiéra so Štátnym ústavom pre kontrolu liečiv.

Dôkazom, že slovenská strategická komunikácia môže fungovať dobre, keď existuje na téme politická zhoda, je súčasná vojna na Ukrajine, keď je strategická komunikácia inštitúcií jednotná a konzistentná, aj keď sú nálady spoločnosti ešte vždy ambivalentné.

⁴¹ *Toward effective government communication strategies in the era of COVID-19*, In: Humanities and Social Sciences Communications. Dostupné online: <https://www.nature.com/articles/s41599-020-00701-w>.

4

Vplyv dezinformácií na občanov Slovenska a slovenskú ekonomiku

Pandémia prinášala do informačného priestoru aj množstvo misinformácií a dezinformácií. Ako ukázali výskumy, práve vyvracanie misinformácií a dezinformácií používaním fact-checkingu a debunkingu a informovaním občanov o spôsoboch, ako môžu misinformácie na internete rozoznať, výrazne znižuje šírenie vírusu.⁴²

Nasledujúci graf však zobrazuje, že počas pandémie covidu-19 mali na občanov Slovenska najväčší dosah aktéri (hlavne politici opozičných strán), ktorí manipulovali verejnosť a zneužívali pandémiu na svoj politický zisk. Verejnosť polarizovali a strašili prostredníctvom verejných príspevkov na sociálnej sieti Facebook vymyslenými či nafúknutými rizikami o vakcínach, a to najmä v obdobiach, keď bol počet nových prípadov nakazených vírusom covid-19 bol menší. Za týmto taktickým postupom je skutočnosť, že manipulatívne a lživé naratívy boli pre verejnosť väčším zdrojom napätia, hnevu a úzkosti než v obdobiach, keď sa pre stúpajúci počet nakazených ľudí skutočne stretávali s nákazou a jej následkami vo svojom bezprostrednom okolí, čo výrazne znižovalo efektivitu manipulácií v online priestore. Zároveň sa práve v kritických obdobiach manipulátori vystavovali najväčšiemu riziku, že ich aktivity by sa obrátili proti nim, preto s nimi v týchto kritických obdobiach robili taktické prestávky a k manipulovaniu sa vracali až v čase, keď sa na jar a v lete situácia s počtom nakazených, hospitalizovaných a mŕtvych upokojovala a občania neboli vystavení veľkému riziku.

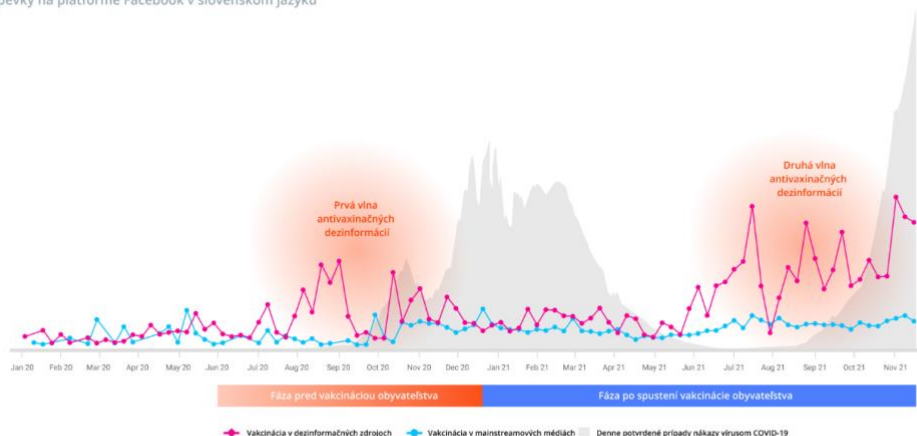
⁴² B. Hyland-Wood, J. Gardner, J. Leask, et al., *Toward effective government communication strategies in the era of COVID-19*, In: *Humanit Soc Sci Commun* 8, 2021. Dostupné online: <https://doi.org/10.1057/s41599-020-00701-w>.

Svoju komunikáciu potom plynulo prispôbovali aktuálnym náladám v spoločnosti s cieľom maximalizácie zisku dôvery a pozornosti zo strany verejnosti. Tento fenomén v sebe spája techniky populizmu a zámerného šírenia dezinformácií a manipulácií.

Interakcie: mainstream vs. dezinformačné zdroje

Príspevky na platforme Facebook v slovenskom jazyku

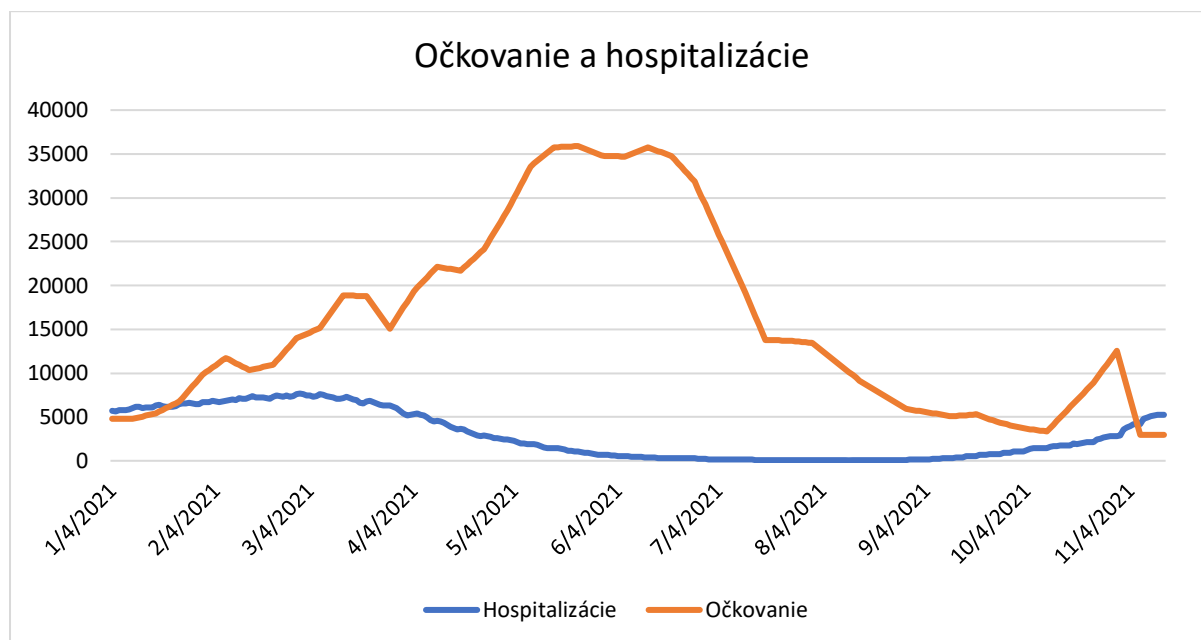
Dáta z obdobia 1.1. 2020 11.23. 2021

Zdroje: Údaje o prevalencii tém - Gerulata Technologies. Údaje o výskyte COVID-19 - Our World in Data.

gerulata

Týmito aktivitami manipulátori umelo znižovali dôveru verejnosti v očkovanie s cieľom posilňovať hnev proti vláde, proti ktorej boli vtedy v opozícii. Tento postup spôsobil, že mnoho ľudí sa rozhodlo ignorovať, bojkotovať, či priamo sabotovať protipandemické opatrenia a očkovanie. Dezinformácie posilňovali iracionálne rozhodnutia verejnosti v súvislosti s pandémiou a tým sa zvyšoval počet nakazených, hospitalizovaných a mŕtvych.

Vývoj očkovania a hospitalizácií na Slovensku za obdobie január 2021 – november 2021

Ak porovnáme graf interakcií dezinformačných zdrojov v téme vakcinácie s grafom vakcinácie, môžeme pozorovať zaujímavé javy. Začiatok vakcinácie na Slovensku sa tešil veľkému záujmu o očkovanie, ktorý trval až do konca júna 2021. Dezinformačným aktérom

sa síce darilo zahľcovať informačný priestor lepšie ako mainstreamovým zdrojom, záujem o očkovanie bol však ešte vždy vysoký. Krivka sa začína lámať až v júni, keď bolo podaných 3,77 milióna dávok vakcíny, a zaočkovaných teda bolo aspoň jednou dávkou približne 2,06 milióna obyvateľov, čo je približne 46,56 % dospeléj populácie. Dezinformační aktéri začali byť aktívni práve v júni 2021, keď aktivita mainstreamových médií nerástla spolu s dezinformačnými, strategická komunikácia inštitúcií stagnovala a prudko začal klesať záujem ľudí o očkovanie. Z grafov vyplýva, že druhá vlna antivaxerských dezinformácií mohla mať dôležitý vplyv na ochotu obyvateľov dať sa zaočkovať proti vírusu covid-19. To mohlo mať za následok nielen väčší počet chorých, hospitalizovaných či mŕtvych, ale aj stav, keď vírus ďalej mutoval, šíril sa a jeho nové verzie postihovali aj očkovaných pacientov. Nižšou mierou vakcinácie trpela aj ekonomika, keďže spoločenská hodnota na osobu infikovanú covidom-19 vyrátaná analytikmi UHP sa pohybuje na úrovni 4 384 eur. V tomto čísle sú započítané výdavky na práceneschopnosť, hospitalizáciu, ako aj úmrtnosť. Sú rozdielne podľa veku osoby, pričom spoločenské náklady na 70-ročnú osobu infikovanú covidom-19 sa pohybujú až na úrovni 15 466 eur.⁴³

Nie je možné posúdiť, koľko ľudí odradili od očkovania práve dezinformácie. Podľa dát však dezinformácie vplývali na rozhodnutie obyvateľstva neočkovať sa a tým ohrozovať seba aj svojich blízkych. Keby sme vzali do úvahy cieľ WHO zaočkovať aspoň 70 % obyvateľov nad 18 rokov na dosiahnutie skupinovej imunity (i keď sa jedná o spodnú hranicu).

Slovensku chýbalo v júni 2021 k tomuto cieľu ešte 23,44 % zaočkovaných obyvateľov. Medzi júnom a novembrom na Slovensku ochorelo približne 290-tisíc obyvateľov na covid-19. Keby malo Slovensko zaočkovaných aspoň 70 % obyvateľstva, veľká časť ľudí z 23,44% ľudí nad 18 rokov by pravdepodobne neochorela, a tým mohli byť ušetrené značné spoločenské náklady v stovkách miliónoch eur v závislosti od priebehu choroby pacientov a taktiež ich veku. Očkovanie by však v tomto prípade bolo omnoho lacnejšie, keďže náklady predstavujú pri rovnakom počte ľudí približne 1 019 640 eur.

Dezinformácie prispievali k znižovaniu zaočkovanosti, a teda aj k zvyšovaniu hospitalizácií. Keďže až 91% prípadov hospitalizácie tvorili nezaočkovaní pacienti⁴⁴, snahy dezinformátorov o odradenie od očkovania mohli prispieť k zvýšeniu hospitalizácií, úmrtí a ekonomických škôd. Ak uvedené náklady sústredíme len na jedného hospitalizovaného pacienta, priemerné náklady predstavujú priemerne 2 404 eur, pričom sa môžu vyšplhať až na 60 498 eur.⁴⁵ V období druhej vlny antivaxerských dezinformácií bolo hospitalizovaných 142 352 pacientov, z toho približne 129 540 nezaočkovaných. Ako bolo dokázané v predchádzajúcej časti, dezinformačné kampane znižovali záujem o očkovanie, a tak sa Slovensku nepodarilo dosiahnuť 70 % úroveň zaočkovanosti. Ak by sa zaočkovalo aj zvyšných

⁴³ Potenciálne prínosy očkovacej prémie a sprostredkovateľského bonusu. Dostupné online: https://www.mfsr.sk/files/archiv/65/Vakcinacia_strategia_20210802_1330_UHP.pdf.

⁴⁴ *Koronavírus: Až 91 percent hospitalizovaných s Covidom sú nezaočkovaní alebo očkovaní iba 1. dávkou*, In: Aktuality.sk. Dostupné online: <https://www.aktuality.sk/clanok/yelttmc/koronavirus-az-91-percent-hospitalizovanych-s-covidom-su-nezaockovani-alebo-ockovani-iba-1-davkou/>.

⁴⁵ *Koronavírus: Poistovne dali na liečbu pacientov s COVID 19 takmer 60 miliónov eur*, In: Aktuality.sk. Dostupné online: <https://www.aktuality.sk/clanok/891228/koronavirus-poistovne-dali-na-liecbu-pacientov-s-COVID-19-takmer-60-milionov-eur/>.

23,44 % z 129 540 hospitalizovaných, štát mohol významne ušetriť na hospitalizáciách, keďže očkovaní pacienti väčšinou nepotrebovali hospitalizáciu. Nie je možné presne určiť, koľko hospitalizácií spôsobili práve dezinformácie. Dáta však dokazujú, že práve obdobia zvýšenej prevalence dezinformácií v informačnom priestore mali za následok zníženie záujmu o očkovanie, a teda viedli k zvýšenému počtu hospitalizácií.

Manipulácie tiež viedli k formovaniu odporu a potreby sabotovania protipandemických opatrení, čo malo za následok predlžovanie ekonomicky a spoločensky náročných opatrení, čo sa ešte viac podpísalo na zhoršovaní spoločenskej situácie. Všetky tieto skutočnosti pritom vytvárali dynamiku, ktorá ďalej komplikovala postavenie a dôveru verejnosti k vláde a, naopak, pomáhala realizovať ciele politickej opozície v zmysle porážky svojich politických oponentov v ďalších voľbách. V dôsledku týchto manipulatívnych kampaní zomrelo a ochorelo omnoho viac ľudí a osoby, ktoré tieto škody spôsobili, sa za svoje konanie nikdy nikomu nezodpovedali.

Vplyv očkovania na vývoj ekonomiky je veľmi náročné ukázať. Dá sa však konštatovať, že vyššie tempo očkovania by s veľkou pravdepodobnosťou rýchlejšie „otvorilo“ ekonomiku, čo by malo za následok nižší výpadok hrubého domáceho produktu. Tiež sa dá predpokladať, že vyššie tempo očkovania by znížilo výdavky zdravotníctva a iných súčastí štátu na boj proti pandémie.

Záver

Pandémia covidu-19 poukázala na vážne dôsledky dezinformácií na slovenskú spoločnosť. Ich vplyv spôsobuje polarizáciu spoločnosti, destabilizáciu krajiny a v prípade covidu-19 viedlo šírenie dezinformácií aj ku škodám na životoch, zdraví a hospodárstve. Dezinformačný ekosystém v slovenskom informačnom priestore však nebol vytvorený až s nástupom pandémie. Začal sa rozvíjať už oveľa skôr, približne v roku 2014, teda v čase, keď Rusko anektovalo ukrajinský Krym.

Prípady pandémie však ukazujú, ako intenzívne môže byť informačný priestor zaplavený rôznymi dezinformačnými naratívami, ktoré využívajú strach a obavy obyvateľstva. Hoci boli vo veľkej miere aktívne aj tradičné médiá, dezinformační aktéri na Slovensku využívali stav ekonomického poklesu na zasatie frustrácie a nedôvery v štát.

Dôležitú úlohu v komunikácii počas celej pandémie zohrávali inštitúcie, ktoré využívali strategickú komunikáciu na informovanie slovenského obyvateľstva o aktuálnych opatreniach, stave covidu-19 na Slovensku a aktuálnych odporúčaniach na ochranu seba a svojich blízkych. Intenzita komunikácie však bola rôzna a často sa obmedzovala na reflektovanie prevalencie covidu-19 v spoločnosti a vlny dezinformácií. To malo za následok nekonzistentnú komunikáciu v obdobiach nízkeho výskytu covidu-19 a zmiernenia opatrení. Strategická komunikácia skúmaných ministerstiev sa postupom času zoslabila a vykazovala obmedzenú schopnosť reagovať na vlny dezinformácií súvisiacich s covidom-19.

Ministerstvo zdravotníctva však naďalej komunikovalo veľmi úspešne. Pred začiatkom očkovania sa umiestnilo v prvej desiatke top influencerov a po začatí očkovacej kampane sa posunulo na 2. miesto. Počas pandémie boli v komunikácii úspešné aj viaceré tradičné médiá vrátane Pravdy, RTVS, Denníka N či ďalších.

Najúspešnejšími komunikátormi boli však často subjekty zodpovedné za šírenie dezinformácií. Dôsledkom bolo, že Slovensko malo problém zaočkovať dostatočný počet obyvateľov, čo viedlo ku komplikovanejším prípadom covidu-19 v spoločnosti. Pandémia pritom nespôsobovala škody len na verejnom zdraví, ale mala aj ekonomické dôsledky.

Posúdiť presný vplyv dezinformácií na náklady štátu zostáva náročné, najmä v otvorenej ekonomike, akou je tá slovenská. Napriek tomu odhady naznačujú, že keby Slovensko dosiahlo zaočkovanosť aspoň 70 % populácie, ako to v tom čase definovala WHO, krajina by počas vlny dezinformácií mohla potenciálne ušetriť značné spoločenské náklady. Okrem toho by vyššia miera zaočkovanosti mohla znížiť počet hospitalizácií o viac ako 129 000 pacientov, čo by viedlo k úspore nákladov na hospitalizáciu počas dezinformačných vln, ktorá sa pohybovala v rozmedzí 2 404 eur až 60 498 eur.

Manipulácie ohľadom protipandemických opatrení a odpor k nim ešte viac prehĺbili hospodárske a sociálne ťažkosti, čím sa predĺžila nevyhnutnosť týchto opatrení a zhoršila sociálna situácia. Hoci je náročné priamo preukázať vplyv očkovania na hospodársky vývoj krajiny, možno usudzovať, že vyššia miera očkovania by pravdepodobne urýchlila obnovenie hospodárstva, čo by viedlo k menšiemu výpadku hrubého domáceho produktu.

Prípád pandémie covidu-19 spolu s ruskou agresiou na Ukrajine podporil spoločenské povedomie o hrozbách, nákladoch a rizikách spojených s hybridným pôsobením. Na základe toho sa neustále zlepšujú nástroje a stratégie zamerané na boj proti týmto hrozbám.

Je však nevyhnutné, aby politickí zástupcovia chápali dôležitosť problematiky hybridných hrozieb a ich následky. Udalosti posledných rokov jasne dokazujú, že aktéri hybridných hrozieb vykonávajú svoje činnosti dlhodobo, sofistikovane a často aj efektívne. Výsledky ich snaženia je možné pozorovať na polarizácii spoločnosti, zvyšujúcej nevraživosti, rastu extrémistických strán a hnutí a ako dokazuje táto štúdia aj na raste ekonomických nákladoch štátu. Preto je potrebné implementovať opatrenia, ktoré snahy hybridných hrozieb detegujú už v ich počiatočkoch a nastaví potrebné mechanizmy pre ich potlačenie. V kombinácii s ďalšími krokmi tak dokážeme vybudovať odolnú spoločnosť, na ktorú dezinformácie nebudú účinkovať, pretože im občania neuveria.

Slovenská republika prežíva v posledných rokoch niekoľko kríz a udalostí, ktoré zvyšujú polarizáciu spoločnosti a nedôveru v inštitúcie. Práve preto by mala implementovať opatrenia, ktoré by viedli k upokojeniu spoločnosti a zvýšeniu odolnosti. Jedným z nich, vychádzajúc aj z tejto štúdie, je kvantitatívne a kvalitatívne zvýšenie strategickú komunikáciu inštitúcií prostredníctvom efektívnych kanálov. Inštitúcie by mali prejsť k silnejšej mediálnej kampani, ktorá by komunikovala jasné a ľahko pochopiteľné informácie.

V otázke zvyšovania odolnosti však nie je nutné vymýšľať koleso. Slovenská republika má doista niekoľko špecifik, ale otázka zraniteľnosti obyvateľstva je problém, ktorý má rovnaký s množstvom demokratických spoločností. Ako bolo ilustrované aj v tejto štúdii, príklon obyvateľov ku konšpiračným médiám je dôsledok množstva okolností, akou je dlhodobá netransparentnosť vo verejnej správe či nepresvedčivý výkon vlády zvolenej v roku 2020. Prostriedkom nápravy by však nemalo byť blokovanie dezinformačných kanálov, ale zvyšovanie odolnosti spoločnosti a ich dôvery vo vládu a demokratické zriadenie. Silná demokratická spoločnosť následne nebude pociťovať potrebu vyhľadávať informácie na konšpiračných weboch, ale bude dôverovať tradičným médiám a inštitúciám. Je však taktiež dôležité sústrediť sa aj na sociálnu inklúziu a docieľiť, aby nikto nemal pocit, že jeho hlas ostal nevypočutý. Takýmto spôsobom sa zvýši dôvera nielen v inštitúcie, ale najmä aj medzi ľuďmi navzájom, ktorí spolu budú vedieť diskutovať a hľadať konsenzus.

Terminológia

DEBUNKING (VYVRACANIE FALOŠNÝCH TVRDENÍ)

Vyvrátenie pravdivosti určitého tvrdenia alebo domnienky, na základe čoho môže byť dané tvrdenie alebo domnienka označená za nepravdivú.

DEZINFORMÁCIA

(slovenský ekvivalent: **úmyselne falošná informácia**, anglický ekvivalent: **disinformation**)
Overiteľne nepravdivá, zavádzajúca alebo manipulatívne podaná informácia, ktorá je zámerne vytvorená, prezentovaná a šírená s jednoznačným úmyslom klamať alebo zavádzať, spôsobiť nejakú ujmu alebo zabezpečiť nejaký zisk (napr. hospodársky či politický). Dezinformácia často obsahuje element, ktorý je zjavne pravdivý, čo jej dodáva na dôveryhodnosti a môže tak skomplikovať jej odhalenie. Medzi dezinformácie nepatria neúmyselné chyby v spravodajstve, satira a paródie, ani správy a komentáre naklonené jednej strane, ktoré sú takto zreteľne označené.

DEZINFORMAČNÝ EKOSYSTÉM

Prepojená sieť používateľov v informačnom priestore, ktorí medzi sebou šíria dezinformácie a tým zabezpečujú ich efektívny dopad. Následne dezinformácie prijímajú aj bežní používatelia sociálnych sietí, ktorí sú presvedčení o ich pravdivosti a následne šíria ďalej bez zámeru niekomu škodiť.

FACT-CHECKING

Overovanie tvrdení a správ rôznych aktérov za účelom potvrdiť či vyvrátiť ich pravdivosť.

FAKE NEWS

(slovenský ekvivalent: **falošné správy**). Informácie, ktoré zámerne napodobňujú formát spravodajstva alebo iného produktu žurnalistiky, pričom ich tvorcovia úmyselne zavádzajú svoje publikum skresľovaním reality.

HOAX

(slovenský ekvivalent: **podvod, žart, klamlivá správa**). Virálne šírená falošná správa alebo úmyselné klamstvo. Zväčša má tri typické znaky: naliehavosť, odkaz na iluzórnu autoritu (napr. na policajný zdroj, neexistujúce vedecké výsledky) a žiadosť o šírenie ďalej. Častým zámerom je vyvolanie paniky či strachu.

INFODÉMIA

(anglický ekvivalent: **infodemic**). Nadmerné množstvo pravdivých, ako aj nepravdivých informácií o nejakom probléme alebo jave (choroba, vírus, epidémia, politická kríza, ekologická katastrofa, ekonomická kríza a pod.). Masívne šírenie informácií sťažuje orientáciu v nich a následne aj hľadanie a presadzovanie možných riešení problému. Infodémia prispieva k šíreniu paniky a konšpiračných teórií, k polarizácii spoločnosti a k

prehlbovaníu nedôvery v orgány štátnej moci. Slovo vzniklo spojením slov „informácia“ a „epidémia“.

MALINFORMÁCIA

(slovenský ekvivalent: **škodlivá informácia**, anglický ekvivalent: **malinformation**) Informácia, ktorá je založená na realite, šírená úmyselne s cieľom spôsobiť ujmu, poškodiť povest' inej osoby, napríklad nenávistné prejavy.

MISINFORMÁCIA

(slovenský ekvivalent: **neúmyselne nepravdivá informácia, nesprávna informácia**, anglický ekvivalent: **misinformation**). Informácia, ktorá je nesprávna, nepravdivá alebo zavádzajúca, ale zámerom jej šírenia nie je úmyselne spôsobiť ujmu (na rozdiel od dezinformácie). Napríklad ide o prípady, keď jednotlivci na sociálnych sieťach v dobrej viere šíria informácie bez toho, aby vedeli o tom, že sú nepravdivé.

NARATÍV

Príbeh, ktorý definuje kľúčové hodnoty a posolstvá, za ktorými stojí daná inštitúcia alebo aktér, resp. ktoré presadzuje.

